

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Politické ideologie: Český liberalismus
po roce 1993**

Plzeň 2015

Leoš Bezkočka

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

Politické ideologie: Český liberalismus

po roce 1993

Leoš Bezkočka

Vedoucí práce:

Petra L. Burzová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, 29. duben 2015

.....

Poděkování:

Rád bych věnoval poděkování Petře L. Burzové, Ph.D. za její čas, podporu, cenné rady a připomínky při psaní této bakalářské práce.

Obsah

1 ÚVOD.....	9
2 MYŠLENKOVÝ ODKAZ ČESKÉHO LIBERALISMU.....	17
2.1 Adam Smith.....	18
2.2 Friedrich August von Hayek.....	19
2.3 Milton Friedman.....	22
2.4 Thatcherismus.....	24
2.5 James Mc Gill Buchanan.....	27
3 ČESKÝ LIBERALISMUS PO ROCE 1993.....	30
3.1 ODS a ODA jako hlavní představitelé liberalismu.....	30
3.1.1 Programatika stran.....	30
3.1.2 Byla ODA skutečně podobná ODS?.....	34
3.2 Václav Klaus.....	36
3.3. Ideologie nebo pragmatismus?.....	43
3.3.1 Český liberalismus v zrcadle debaty o privatizaci....	43

4 ZÁVĚR.....	54
5 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	59
6 RESUMÉ.....	68
7 PŘÍLOHY.....	69

1 ÚVOD

Jaký je rozdíl mezi pravicí a levicí?
Levice říká, že nemá smysl rozlišovat
mezi pravicovým a levicovým, zatímco
pravice tvrdí, že to smysl má
(polský politický aforismus)

Člověk vnímá vnější svět optikou svých zájmů a hodnot a promítá je do představ o podobě reality – v našem případě do politiky. Přitom je veden reálnými politickými vztahy a současně svými představami o povaze těchto vztahů či ideálním modelu. Rozdílnou sociální zkušeností jedinec vytváří i rozdílné představy o významu jednotlivých jevů.

Moderní politická věda usiluje pravdivě postihnout společenské procesy a jako každá jiná věda k interpretaci reality používá pojmový aparát. K jednomu z důležitých konceptů politické vědy náleží politická ideologie. Tato práce se zabývá politickou ideologií liberalismu v konkrétní zemi a konkrétním čase, proto v úvodu poskytneme prostor k základnímu vymezení pojmu ideologie, její funkci a významu v politickém životě a dotkneme se tématu *konce ideologie*. Tím vneseme trochu světla do následujících kapitol.

Definovat ideologii není úplně snadné. Pojem *ideologie* totiž v sobě nese nesouvztažné významy. Eagleton přistupuje k definici v rámci různých historických linií, čímž se vyhýbá násilnému propojování jednotlivých přístupů do velké globální teorie (Eagleton 1991: 1). Vymezuje šestnáct různých významů. Ideologie může být kupříkladu způsob identitárního myšlení; nejasná hranice mezi jazykovou realitou a realitou jevů (fenomenologickou realitou); sociálně nezbytná iluze; shoda diskurzu s mocí; proces převedení sociálního života do přirozené reality; systém zkreslené komunikace; proces produkující hodnoty, symboly či mínění v sociálním životě; legitimace politické moci atd. (tamtéž 1-2).

Historickými liniemi autor myslí linii *centrální*, táhnoucí se od Hegela a Marxe k Lukacsovi a období *pozdních marxistů* (tamtéž 3).

Politická ideologie vyjadřuje představy, teorie, názory sociální skupiny o sobě, o svém postavení ve společnosti, o svých cílech a prostředcích k jejich dosahování. Přes rozdílné ideologické zdroje a v podmínkách divergentního prostředí lze v definicích nalézt určité styčné body: ideologie jako *souhrn názorů, idejí a současně program pro určitou konkrétní činnost a jednání* (Prorok 2010: 34). Politická ideologie v podobě politického programu vyjadřuje praktickou činnost nějaké sociální skupiny vedoucí k udržení, modifikaci či úplné změně řádu (tamtéž 35).

Původ slova ideologie je spojen s novou vědou o člověku respektive s poznáváním jeho duše. Skrze ideologii měli francouzští ideologové druhé poloviny 18. století za úkol studovat, jak fungují emoce, ctižádost, ambice, láska (Prorok 2010: 46). Názorové dělení politického spektra na pravici a na levici souviselo s prostorovým vymezením zasedacího pořádku poradního sboru krále na sněmu v období Francouzské revoluce. Po pravici od krále zasedli aristokraté s duchovenstvem, po levé straně radikálové a třetí stav (Heywood 2003: 33).

Eagleton si klade otázku, co vlastně zahrnuje ideologické myšlení? Je to vše, co není empirické či pragmatické? Souvisí s náboženstvím? Jak se projevuje v politice? Primárně se ideologické myšlení vztahuje k otázkám moci - mocenským zájmům (kterým slouží) - a k politickému efektu (který generuje). Dotýká se jazykových idiomů¹, ne snad vnitřních vlastností nějakého prohlášení, ale více osoby, která prohlášení říká, co říká, komu a za jakým účelem. Ideologie je relevantní k systému přesvědčení. Z tohoto úhlu pohledu ideologie legitimizuje dominanci určité

---

¹ Například fašismus používá vlastní slovník.

sociální skupiny nebo třídy (Eagleton 1991: 3-8). Dominantní skupina buduje systém přesvědčení, podporuje své hodnoty a tyto hodnoty naturalizuje a univerzalizuje, čímž se stávají částečně nevyhnutelné. Naopak zpochybňující ideje napadá, přesvědčení vylučuje a sociální realitu zkresluje mystifikací, maskováním či potlačováním sociálních konfliktů (tamtéž 6). Není-li ideologie vázána na mocenské hodnoty, vyprazdňuje se.

Heywood definuje ideologii třemi funkcemi. Ideologie zhodnocuje dosavadní uspořádání pohledů na svět (funkce *hodnotící*), podává vizi dobré společnosti a žádoucí budoucnosti (*normativní*) a osvětluje, pomocí *instrumentální* funkce, jakým způsobem by se toho mělo dosáhnout (Heywood 2003: 18-19). Politické systémy jsou svázány s určitými hodnotami, proto politické ideje formují jejich povahu. Západní civilizaci hodnotově řídí liberálně demokratické principy, v kterých se klade důraz například na národní sebeurčení. Ideologie může sloužit také jako hodnotový kompas ve společnosti (Heywood 2003: 20).

Daniel Bell patřil koncem padesátých let minulého století k těm sociálně vědním badatelům, kteří pozorovali vyhasínající potenciál ideologie². Dílo *Konec ideologie*³ se snaží dokázat relevantnost tvrzení zejména s přihlédnutím k vývoji v letech 1930-1950, po zkušenosti s Velkou ekonomickou depresí a Druhou světovou válkou. Popisuje komplexní sociologické a sociální změny vycházející však z různých příčin. V oblasti filozofie pozoroval ustupování racionálních zjednodušujících přesvědčení. Dalším důvodem slábnoucí ideologie byl dosažený konsenzus západních intelektuálů v politicko-ekonomických otázkách jako akceptování sociálního státu; decentralizace státní správy; politický pluralismus nebo smíšená ekonomika. V tomto ohledu věk ideologií skončil (Bell 1960: 373).

---

2 Přesněji ztrátu pravdivosti starých ideologií a jejich přesvědčovací sílu (Bell 1960: 373).

3 Bell 1960

Pokračující studená válka a vliv sociologie vědění (K. Mannheim, M. Weber) konec ideologie odsunuly. Téma se opět vynořilo koncem osmdesátých let minulého století s definitivním pádem komunismu ve východním bloku.

Sociolog politické kultury Jeffrey C. Goldfarb⁴ nastolil v roce 1990 v článku o post-totalitní ideologii stejnou otázku jako Daniel Bell v roce 1960. Článek vyšel v době rychlých změn ve východní Evropě, v čase nízké podpory pro privatizaci a rozšířených představ o smíšené ekonomice (s prvky plánování) a v době obav o sociální péči (Goldfarb 1990: 538). Pro Goldfarba kolaps socialismu znamenal kolaps jednoduché dichotomie vidění světa: komunismus versus anti-komunismus. Tato dichotomie definovala naprostou většinu našeho politicko-hospodářsko-sociologického vědění a také zdravý rozum (tamtéž 541). V konci ideologie neviděl konec dějin (Fukuyama) ani vítězství liberálního kapitalismu (Brzezinski) ani konec politických aspirací na výkon politické moci. Ba právě naopak. Novou post-totalitní politikou by se mělo usilovat o nová vážná politická témata. Ideologie reprezentovala závoj nevědomosti a iluzí a ti, kdo říkali, že ideologie řešila koncepty svobody, rovnosti a demokracie, mýlili se. Ideologie – to platilo nejen o té marxistické či komunistické, ale i o logice studenoválečné politiky - nepřinášela recepty na lidské problémy, lidskou tvořivost (tamtéž 541; 547).

Západ potřeboval strašáka komunismu, bez něj politika ztrácela ideologický smysl a vážnost politických názorů (Goldfarb 1990: 547). Široké spektrum politik v oblasti sociálně politické bylo této logice přizpůsobováno. Selháním socialismu pro sociální nekomunistickou levici na Západě vyvstávaly nové otázky (a problémy). Například jak velké principy a levicové tradice realizovat neideologickou cestou? Právce,

---

4 Jeffrey C. Goldfarb 1990.

podle Goldfarba, selhání socialismu vítala, ale stále se nacházela ve výše uvedeném dichotomickém zasetí (tamtéž 543). Tím, že nastolila svobodu slova, reformy, demokracii či kapitalistický řád podle jejich přesvědčení, opět podporovala dichotomické vzorce: buď svoboda nebo totalita; demokracie nebo diktatura; socialismus nebo kapitalismus (tamtéž 544). Bell obhajoval konec ideologie modifikovaným modelem kapitalismu, Goldfarbovi to však nestačilo.

Sociální psycholog John T. Jost⁵ sleduje psychologické vlastnosti a důsledky politické ideologie v americkém prostoru a otevírá pole definic jiných autorů tohoto oboru (Adorna, Kerlingera, Converzeho, Tedina, Aptera, Rokeache aj.). Podle Josta dnes máme k dispozici tolik dat, že konec ideologie můžeme spolehlivě vyvrátit, přičemž autor potvrzuje užitečnost pravo-levého dělení. Jost definoval ideologii jako *abstraktní či symbolický významový systém sloužící k vysvětlení nebo ospravedlnění sociálně-ekonomicko politické reality* (Jost 2006: 652-3). Použil neutrálně pojatou definici k snažšímu studiu, neboť definice ideologie v marxistickém duchu realitu zkreslují a vytváří falešné vědomí⁶

Jost vyvrací Converzeho argument o nekonzistentnosti ideologií z důvodu malého zájmu veřejnosti o politické záležitosti. Výzkumy ukázaly, že lidé ostře odlišují konzervatismus a liberalismus a chovají se ideologickým způsobem (sledují blogy, zpravodajské relace, ideologicky nabitá rozhlasová vysílání atd.). To, že se názorově vymezují spíše uprostřed spektra ještě neznamena, že se chovají neideologicky (Jost 2006: 657-8).

Na závěr úvodu stojí za zmínku pohled na ideologii amerického politického ekonoma Milana Zeleného⁷.

---

5 Jost J. T. 2006.

6 Podle marxistů realitu zkreslují kapitalisté a spříznění intelektuálové.

7 Ekonom českého původu - doživotně jmenovaný profesor ekonomie na newyorské univerzitě (specializace na podnikové řízení) patří k nejcitovanějším českým ekonomům v zahraničí. V šedesátých letech emigroval do Spojených států.

Zelený načrtl zajímavé schéma⁸ pravo-levých hodnot americké společnosti s možnou aplikací na české poměry. Domnívá se, že moderní společnost na tradičních formulacích pravo-levých hodnot příliš nefunguje, naopak lze pozorovat jejich prolínání napříč politickým spektrem. Například R. Reagan v 80. letech uzákonil zvýhodnění pro ty banky, které financovaly zaměstnanecké podíly ve firmách (tzv. systém ESOP⁹). Čeští neoliberálové ESOP považovali za levicový koncept (Zelený 2007: 238-9)¹⁰.

Cílem práce bude identifikovat specifické rysy českého liberalismu po roce 1993. Na jedné konkrétní debatě budeme dokazovat, zda lze v českém prostředí o specifikách hovořit a případně jakých. Druhé téma práce se v teoretické rovině dotkne ideologie, ideologického postoje nové české pravice a způsobu, jakým byl ospravedlňován přicházející kapitalistický řád. Uvědomujeme si, že každý proces tranzice režimu sebou nutně nese svá specifika, kterým se nelze vyhnout, zvláště v případě neexistence teoretického receptu, jak uskutečnit co možná nejhladší politický přechod do pluralitní liberální demokracie a ekonomický přechod ke svobodnému trhu. Na druhé straně však můžeme ve veřejném prostoru často slyšet o transformačních devadesátých letech, která proběhla bez nehod. Též přístup k předlistopadové době se stále silněji relativizuje. To byly impulzy k výběru takového tématu. Specifika vnímáme jako něco nedostatečného, co se nepodařilo - přes různé proklamace – naplňovat. Domníváme se, že hledání specifik znamená také hledání zdrojů, která na ně upozorňují.

---

8 Schéma vychází z vymezení role státu a uvádíme jej v příloze jedna.

9 Podíl zaměstnanců na vlastnictví podniku - Employee Stock Ownership Plan.

10 Neoliberálové odmítli ESOP na základě analýzy ekonoma O. Kýna (Ježek 2006: 72). V závěru práce (s odkazem na přílohu 1) hovoříme ještě o dalších znacích, díky nimž Zelený zařadil Občanskou demokratickou stranu ke straně s levicovými prvky.

Z toho důvodu často pracujeme s alternativními a kritickými zdroji vůči hlavnímu neoliberálnímu proudu.

Text rozčleňujeme na dvě hlavní kapitoly, osm podkapitol a dvě tématické části. Pracujeme v časovém horizontu devadesátých let dvacátého století se zaměřením na pravicové politické spektrum. Za vhodné reprezentanty sledovaného období považujeme strany Občanská demokratická aliance (dále jen ODA) a Občanská demokratická strana (ODS). Úvod práce obstará obecnější pojednání o ideologii, definuje funkci a význam ideologie. Úvod dále obsahuje téma konce ideologie. V první kapitole nalezneme teoretické konstrukty liberalismu. Z ranného období v podání Adama Smithe, z dvacátého století rakouskou školu v čele s Fridrichem Augustem von Hayekem, s americkým ekonomickým neoliberálem Miltonem Friedmanem, dále s britskou konzervativní ideologií Margaret Thatcherové resp. thatcherismem a v neposlední řadě s americkou školou veřejné volby Jamese McGilla Buchanana. To jsou, dle našeho názoru, hlavní zdroje obhajoby společensko-ekonomické transformace směřující k liberální demokracii a volnému trhu v České republice. Tento předpoklad mimo jiné dokládáme názory V. Klause.

Druhá kapitola se podívá na politický program hlavních liberálních stran ODA a ODS, pojmenuje jejich priority a názorové odlišnosti. Samostatnou část tvoří osoba a názory Václava Klause coby klíčového aktéra formování liberalismu ve sledovaném období. Součástí této části budou ukázky ideových rozporů v rovině rétorické a mezi politickými skutky. Třetí podkapitola je věnována debatě o české privatizaci - podle našeho názoru nejzásadnější debata odhalující principy liberalismu a jeho případné specifické rysy. Úkolem závěru je identifikovaná specifika shrnout a podat přehledný obsahový sumář celé práce.

Zdrojově úvod vychází z anglicky psané publikace levicového intelektuála T. Eagletona - *Ideology: An Introduction*, z klasického textu

A. Heywooda *Politické ideologie* a z česky psané publikace V. Proroka *Politické ideologie a teorie* v případě definic, funkcí a významu ideologie. K tématu konce ideologie jsme využili myšlenek z díla sociologa D. Bella *Konec ideologie*, dále text sociologa politické kultury J. Goldfarba a sociálního psychologa J. Josta. První kapitola čerpá například z filozofických myšlenek J. Graye, K. Zweiga, z postřehů ekonoma M. Sojky, z díla F. A. Hayeka *Osudová domýšlivost*, z textu profesora východoevropských studií birminghamské univerzity S. Hanleyho nebo z textu českého neoliberalního ekonoma R. Holmana. Druhá kapitola čerpá převážně z rozhovorů D. Kroupy, z publikací a přednášek politika V. Klause, z programu stran ODA respektive ODS, z textů politologa J. Pehe, ekonoma L. Mlčocha aj. Podkapitola o privatizaci byla zvláště inspirována knihou A. H. Schwartze – *The Politics of Greed*. Schwartz, povoláním makléř a investor, žil devadesátá léta v České republice a osobně uskutečňoval rozhovory s aktéry reformem – s manažery, politiky, podnikateli. Jeho zdroj považujeme za velmi cenný příspěvek k privatizaci. Dále jsme čerpali z myšlenek česko-amerického politického ekonoma M. Zeleného, V. Klause, T. Ježka, sociálního antropologa L. Holého nebo v případě ideologického kontextu privatizace z textu H. Apple. Práce programově pracuje se zdroji pohlížející na českou politickou scénu s větším odstupem, v širších souvislostech a objektivnějším popisem tehdejší situace.

Z metodologického hlediska text vychází z kvalitativní obsahové analýzy korpusu relevantních textů týkajících se vymezeného časového úseku. Snažili jsme se vybrané texty analyzovat a data týkající se ideologické legitimizace pro potřeby našeho tématu systematicky uspořádat. Systematický postup dovolil zmapovat obsahy pojmů a jejich vzájemné souvislosti. Postupovali jsme induktivním způsobem a naše zjištění předkládáme v závěru, kde se pokoušíme o jejich zobecnění.

2 MYŠLENKOVÝ ODKAZ ČESKÉHO LIBERALISMU

Kapitola jedna provede významnými inspirativní zdroji českých liberálů zahrnující liberálně-konzervativní tradici americkou i evropskou. Co se ideologického obsahu týče, tradiční evropský liberalismus zdůrazňující svobodu jednotlivce, rovnost příležitostí, minimální zásahy státu do ekonomiky v Americe prosazují spíše konzervativní libertariánisté. Naopak regulace, paternalistický stát nebo větší přerozdělování důchodů prosazované americkými liberálními demokraty v Evropě hraničí se socialismem (Sojka, 1996: 31-2).

Čistá forma laissez-faire historicky v podstatě neexistovala. Liberální myšlenky sice vítězily v periodě 1815-1914, avšak od čtyřicátých let 19. století - s prosazováním demokratických institucí - pronikal do liberální tradice duch anti-liberalismu. Oslabující prvky liberalismu představovaly dílo J.S. Milla a mohutná vlna nacionalismu. Použijeme-li slovník filozofa J. Graye, tak ve dvacátém století první válečný konflikt liberalismu přivodil katastrofu, druhá světová válka pak znamenala téměř jeho smrt (Gray, 1999: 43). Jedním z významných mezníků byl rok 1944. Hayekova „*Cesta do otroctví*“ vzbuzovala v levicové atmosféře novou naději. Následovaly díla kritického racionalismu R. Poppera, *Lidské jednání* L. Von Misesa, minimální stát R. Nozicka, svoboda a rovnost I. Berlina, teorie spravedlnosti J. Rawlse či neoklasická metodologie a monetarismus M. Friedmana (tamtéž 47-51). Pro tuto práci jsme vybrali liberální ideje A. Smithe, rakouské školy v zastoupení F. A. Hayekem, americké konstituční ekonomie J. M. Buchanana, britské konzervativní ideologie thatcherismu a konečně amerického neoliberalismu M. Friedmana.

Výčet autorů zde uvedený není zdaleka konečný. Do úplnějšího seznamu by jistě patřili J. Locke, E. Burk, J. S. Mill, J. Schumpeter, W. Eucken, L. Erhard, J. Stiglitz, R. Scruton, M. Novak aj. Západní ideové

zdroje byly českými vědci a intelektuály studovány - v některých případech - dávno před listopadem 1989, proto se dá říci, že nová česká pravice z hlediska teoretického rámce disponovala slušnou výbavou.

2.1 Adam Smith (1723-1790)

Skotský osvícenec a velikán osmnáctého věku napsal mnoho pozoruhodných myšlenek v oblasti etiky, práva či filozofie, my však zaměříme pozornost na oblast ekonomickou. Dílo *Zkoumání o přirozenosti a původu bohatství národů* určovalo vývoj liberální ekonomie po značnou část 19. století (Röd 2004: 453-459)¹¹. Kniha obsahuje kritiku merkantilismu¹² a obecné náčrty hospodářské politiky. Smith kritizoval hrabivost a monopolismus egoistických obchodníků a představoval si, že rozhodující vliv ve společnosti bude mít střední vrstva - přirozená aristokracie, která dosáhla úspěchu pílí a vlastními schopnostmi. Co je pro společnost prospěšné je zvětšování ročního důchodu obyvatel - tedy produktu výroby a práce země (tamtéž 453-4). Smith sice předpokládal chování podmíněné vlastními zájmy, ale ne libovolnými – těmi, co se shodují s obecným smýšlením¹³. Tomuto obecnému smýšlení egoismus merkantilistů neodpovídal (tamtéž 455).

Smith byl často citován v souvislosti s obhajobou egoistických zájmů. Jeho výrok o sledování vlastních zájmů každého jednotlivce přinášející blaho celku byl spíše nepochopen a zúžen na jediné hledisko lidské činnosti. Ve svých textech uvažoval též o nenahraditelné roli státu nebo obhajoval umírněnou regulaci. Stát financuje to, co soukromníkům nepřináší zisk (Svoboda 2014: 3;33).

Smith v roli učence bránil volný trh a svobodný obchod, na druhé straně přednášel o morálce a mravnosti. Napsal dílo *Teorie mravních citů*. Z něho lze číst: „ V závodě o bohatství, pocty a výkon může jednatlivec

---

11 Na jeho myšlenky odkazovali také čeští reformátoři.

12 Politická opatření s cílem omezit dovoz či privilegovat určité odvětví.

13 S tzv. common-sense.

běžet tak, že předstihne všechny ostatní. Pokud by přitom měl tlačit či někoho shodit, shovívavost diváka končí, neboť porušil fair play. Takové chování je nepřijatelné a stane se předmětem nenávisti a rozhořčení“ (Smith cit. dle Zweig 1980: 11). O konkurenčním boji neměl iluze - věděl, že může vést k excesům (tamtéž 11). Souhlasil též s tvrzením, že egoismus všech jednotlivců blahodárně optimalizuje stav společnosti (Röd 2004: 461). Tento sebe-zájem ale chápal spíše eticky, tedy z tohoto pohledu sledování vlastního zájmu není nic špatného¹⁴.

2.2 Friedrich A. Hayek (1899-1992)

F. A. Hayek, jak bylo výše předesláno, svým dílem vlil nový život do skomírajícího poválečného liberalismu. Ideový boom pokračoval i dále po pádu komunismu a v českém prostředí se stal ideologickým fundamentem¹⁵. Jeho systematická kritika socialismu pravici posilovala¹⁶. V. Klaus ho nazval jedním z největších myslitelů 20. století. Viděl v něm jednak hlavní opoziční sílu proti J. Keynesovi a také představoval stabilitu

---

14 Koneckonců fráze o „neviditelné ruce trhu“, počátkem 90. let skloňována v různých pádech, byla Smithem použita pouze jednou (Zelený nedatováno; Sedláček 2010). „Věřím v neviditelnou ruku trhu“, říkal V. Klaus (Klaus 1994: 74) nebo budeme-li ještě jednou citovat V. Klause (1990): „Cílem ekonomické reformy je nechat jednat neviditelnou ruku trhu a nahradit jí rukou centrálního plánovače“ (cit. Klause dle Holý 2010: 155).

15 Teoretičtí ekonomové působící v Prognostickém ústavu studovali F. A. Hayeka (Klaus, Ježek, aj.), dále například P. Bratinka (v disentu) překládal Hayekovy texty atd.

16 Neoliberálové jako T. Ježek si však uvědomovali jeho „monokulturnost“ zaměřenou pouze na kritiku fungování socialismu (viz Ježek 2006).

v době překotných ideových změn, jenž – slovy Klause - mimo jiné přinesly kolektivismus, konstruktivismus a tyranii všeho druhu (Klaus 1996: 35-36)¹⁷.

Podle Hayeka vznik a vývoj civilizace lze pochopit jedině skrze „spontánní řád“, nebo-li „katalaxi“ (Hayek 1995: 11). Tento rozšířený řád funguje na bázi svobodného trhu, konkurence a racionality jednání. Ohledně racionálního myšlení Hayek odkazuje na K. Poppera: „Morální tradice nelze požadovaným způsobem konstruovat, ospravedlňovat ani demonstrovat, ale procesy jejich utváření lze re-konstruovat“ (Popper cit. dle Hayeka 1995: 76). Z filozofie D. Huma přidává tvrzení: „Morálka není produktem našeho rozumu“ (Hume cit. dle Hayeka: 77). Rozšířený řád si nevystačí s vrozenou morálkou svých instinktů jako jsou solidarita, skupinové rozhodování atd. Vyvinula se také morálka alternativní v podobě šetrnosti, poctivosti, odděleného vlastnictví atd. Trh je na těchto morálkách závislý (tamtéž 77).

Co se trhu týče, je převládnutím nezamýšlených důsledků lidského jednání na cestě k dosahování vlastních cílů. Cíle jsou ale vágní a lidé nemohou tušit, co vzejde z jejich vzájemných interakcí. Proto ani nelze tržní procesy řídit vědomě (Hayek 1995: 79). Jelikož trh generuje pouze abstraktní signály skrze jednotlivce, člověk je neustále nucen se adaptovat na neznámé podněty. Tím je vyloučen jakýkoliv dopředu promyšlený plán zasahovat do trhu (tamtéž 84). Kapitalisté jsou, ve svém důsledku, pouhými nástroji nevědomých procesů. To si kritici kapitalismu neuvědomují (tamtéž 91). Evoluční proces civilizace se tak neubírá podle potřeb lidí. Proto společnosti dostačuje nastavit jen obecná pravidla a

---

17 Povinnou četbou pro každého, kdo chce pochopit 20. století, má být ideologické dílo *Cesta do otroctví*, domnívá se Klaus, neboť vysvětluje např. kolektivismus (svou povahou nedemokratický) jako vládu autoritářské menšiny (Klaus 1996: 37). Více o Hayekovi v českých souvislostech uvedeme dále.

individuální potřeby (tamtéž 82). Naplňování tužeb skrze morální jednání se však děje na úkor tužeb jiných – zmařených a tak evoluce nemůže být spravedlivá.

Nejsilnější teoretickou inspirací české privatizace bylo dílo *Právo, zákonodárství a svoboda* (Ježek 2007: 23). V druhém díle (této trilogie) se můžeme dočíst, že liberalismus není individualistický ve smyslu „sám pro sebe“. Skutečný liberál si přeje bohatost společností (komunit) uvnitř státu. Vláda má sice monopol donucovat, to ale neznamená, že vláda má výlučné právo sledovat veřejné účely. Donucování umrtvuje participaci občana (Hayek 1991: 138). Morální pravidla a povinnosti musí být pro všechny stejné (tamtéž 134), proto se od vlády vyžaduje vynucovat jen pravidla obecná, abstraktní na úkor pravidel organizačních, která liberální řád pokrucují (Ježek 2001: 15-18; 26). Je nutné prosazovat pravidla správného chování. Tyto pravidla musí být detailně vysvětleny v příslušných paragrafech (tamtéž 13-15)¹⁸. Hayek dále obhajuje „třetí sektor“ - občanské a neziskové instituce (nadace, církve, charitativní organizace atd.)¹⁹ a nesouhlasí s dělením společenského pole na dvě části (Hayek 1991: 121).

---

18 Hayek rozlišoval právo veřejné a soukromé a požadoval jejich jasné vymezení. Podle někdejšího předsedy ODA D.Kroupy V. Klaus a ODS v právních věcech jasné hranice nevymezovali, což mělo vliv na vlastnické vztahy (Kroupa 1996: 70-71).

19 První česká vláda měla snahu, podle inspirace F. A. Hayeka, v rámci privatizace zřídit Nadační investiční fond. Peníze z privatizace (1% akcií) měly být určeny pro neziskový sektor. Nová vláda vzešlá z voleb 1992 nebyla ochotná v projektu pokračovat (Ježek 2007: 135-6; Ježek 2006: 76).

2.3 Milton Friedman (1912-2006)

Friedman patřil k nejlivnějším americkým libertariánům druhé poloviny minulého století. Na základních postulátech jako svoboda jednotlivce, svobodný trh a omezená role státu postavil teoretické koncepte vztahu člověk-trh-stát. Svobodný trh představuje v jeho pojetí fundamentální cestu ke svobodě člověka a podstatu politických svobod (Sojka 1996: 32).

Po potřeby naší práce zde zmiňujeme jeho metodologii nové neoliberální ekonomie zpracovanou v průběhu padesátých let minulého století²⁰. Koncepte vychází z metodologického instrumentalismu a individualismu zkoumající vztah idejí k řešení problémů. Instrumentalismus, domnívá se Sojka, pracuje s pojmy a idejemi jako s nástroji k lepšímu ovládní přírody, které nezrcadí skutečnou realitu (Sojka 1996: 75). Metodologický individualismus zase dokáže redukovat společenské a skupinové zájmy na zájmy individuí²¹. Oponenti Friedmana považují tyto východiska za „umělý realismus“ popírající relevanci realismu skutečného. Skutečný realismus zahrnuje i normativní hodnotové soudy (co je dobré, co je špatné, jak by to mělo být), které nejsou empiricky testovatelné. Proto nepatří do pozitivní ekonomie. Jako

---

20 Teorií peněz a dalšími koncepty, které Friedmana proslavily, se zde nebudeme zabývat. Friedmanovskou metodologii akcentovali čeští ekonomové, zejména V. Klaus ve svých projevech z 90. let. V době poklesu důvěry k privatizaci odkazoval na instrumentalismus v textu M. Friedmana *Eseje o pozitivní ekonomii* (Klaus 1997: 2012).

21 V tomto smyslu bychom tak mohli chápat výroky V. Klause, že nezná „občanskou společnost“, nýbrž pouze skupinu jednotlivců či výrok „občanská společnost je nový kolektivismus“ (opakovaně viz Klaus 2002, Rádio 1; Klaus 2005, CEP aj.). To též odporuje duchu Hayekovského liberalismu, jak jsme ho naznačili výše. Z jiného úhlu společenskou individualitu obhajuje teorie veřejné volby (viz dále v této kapitole).

důsledný pozitivista mohl Friedman „umělým realismem“ zjišťovat platnost jakékoliv teorie (tamtéž 45-47)²². Z toho důvodu volal po důrazném odlišování pozitivní ekonomie od ekonomie normativní.

K predikci vývoje ekonomiky Friedman prosazoval účelné modely²³. Samuelson k tomu namítal, že predikce musí zůstat pravdivá, ač je abstraktní, jinak testování predikcí porušuje kritérium pravdivosti (Samuelson 1963: 108-113). Friedman tak ve svém důsledku směřoval k odmítání požadavků pravdivostí předpokladů.

Friedmanovy prognózy přestaly dostatečně vysvětlovat realitu ekonomického vývoje a postupně ztrácely na atraktivitě. Od počátku 90. let opět rostl vliv modifikovaného keynesiánského modelu (Sojka 1996: 66-68). Sojka dále upozorňuje na způsob prosazování a charakter diskuzí friedmanovců a keynesiánů. Smířlivý tón keynesiánů střídal spíše agresivní, ideologický, nepružný styl monetaristů (tamtéž 63)²⁴.

Friedman v debatě týkající se středo-východní transformace počátkem 90. let pochválil Klause za to, že dokázal v krátké době mobilizovat a získat společnost pro své reformní kroky. Nicméně jedním dechem dodal, že velké sebevědomí vedlo k odmítání zahraničních poradců (Friedman 1993). Na ekonomické konferenci v roce 1991 Friedman nabádal „privatizujte, privatizujte, ale co je klíčové jsou

---

22 A. Sen hovoří o konfliktu mezi cílem deskripce a pravdivostí tvrzení (Sen cit. dle Sojka 1996: 47-8).

23 Jinými slovy: má-li být teorie závažnější, měla by být méně realistická.

24 Způsob takového prosazování neoliberální ideologie by v českých podmínkách mohl mít relevanci. Pro příklad můžeme uvést způsoby formulace obhajující konzervativně neoliberální hodnoty v prvním programovém prohlášení ODS (ODS 1992). Dále A. H. Schwartz hovoří o arogantním chování neoliberálů (Schwartz 2006: 178).

ekonomické instituce a nízké daně“ (Friedman 1991)²⁵. Na stejné konferenci si položil otázku, jak je možné, že Československo patřilo před válkou k nejbohatším zemím a o padesát let později k nejchudším. Přitom stejná země, stejní lidé. To je podle něj nejkřiklavější příklad fungování ekonomických institucí respektive jejich selhání díky komunistickému centrálnímu plánování. Institucionální funkční podpora by tedy měla jít souběžně s postupem reform (Friedman 1991)²⁶. Tentýž Friedman již v roce 1991 začal kritizovat principy a postup české transformace (Zelený 2007: 228).

2.4 Thatcherismus

Pojem „thatcherismus“ odkazuje k politickému programu britské konzervativní političky Margaret Thatcherové, jenž koncem 70. let dvacátého století v Británii doslova převálcovala své soupeře, vyhrála volby a stala se premiérkou země. Podle S. Hanleyho šlo o politický projekt inovativní ideologie kombinovaný s neoliberalismem a oživenou tradicí konzervatismu (Hanley 1999: 164). Thatcherová představila ambiciózní plán ke sjednocení a mobilizaci nových voličů na základě silné, nově zformulované, populistické ideologie vyrostlé z akademických kabinetů a pravicových think-tanků. Z intelektuálního prostředí ideologie postupně prosakovala do obecného povědomí skrze média a politické strany. Úspěch M. Thatcherové tkvěl ve způsobu definování ideologie, způsobu řešení a vysvětlování problémů, kterým Británie sedmdesátých let čelila. Dokázala kombinovat v rámci jedné ideologie konzervativní důraz na tradice, rodinu, patriarchát a národ s neoliberálním důrazem na volný trh. V soukromé sféře varovala občany před „plíživým socialismem“, arogantním státem a přetíženým sociálním systémem (tamtéž 166-8).

---

25 Ekonom Pavel Kohout tvrdí, že v devadesátých letech byla zavedena neúměrně vysoká daňová sazba z příjmu. Z 55% se snížila na 42% (Kohout 2011). Friedman na přednášce v Praze zdůrazňoval kromě privatizace a institucionálního rámce též právní rámec (Sojka 2000: 228-9).

26 Více o institucionální ekonomii v podkapitole 3.2 a 3.3

Při obhajobě zúženého vládnutí odkazovala na argumentaci Hayeka, nízké daně, mírnou regulaci. Svobodu a rovnost podporovala pouze před zákonem, protože skutečná spravedlnost je prý poškozována principy sociální spravedlnosti. Na Evropskou Unii pohlížela skepticky, odmítala demografické i surovinové katastrofy načrtnuté T. R. Malthusem. Kjótský protokol byl chybou a globální oteplování nazvala „klimatickým dogmatem“²⁷. Globální problémy lidstva vyřeší globální kapitalismus svobodného podnikání (Fajmon a Joch 2010: 73-4). Tvůrce její kampaně a marketingový mogul řekl: “Ona vyvinula všechny vítězné argumenty naší doby - volné trhy, nízké daně, malý stát, nezávislosti, individualitu, sebeurčení. Výsledkem byla revoluce v hospodářské politice a tři volební vítězství v řadě ” (White 2013).

Politický program M. Thatcherové *A Right Aproach to Economy* se zřetelně vzdaloval od předešlých snah vytvářet korporativismus a regulační prostředí (regulace mezd, cen). Korporativismus, podle Thatcherové, bránil v rovnováze mezi nabídkou a poptávkou (Fajmon-Joch 2010: 55). Jedním z receptů na oživení měla být privatizace²⁸.

Británie v roce 1979 začala, v rámci západního světa, dosud s nejrozsáhlejším experimentem na podporu investic a oživení ekonomiky. Kromě ekonomických cílů se Thatcherová snažila přebudovat způsob myšlení voličského elektorátu (Seymour 2012). Eagleton to nazval kritičtěji: „Šlo o vzpouru ideologických hodnot. Z docela příjemných lidí

---

27 Podobnost myšlení s V. Klausem a mnoha členy ODS je v těchto oblastech velmi nápadná.

28 Principy privatizace byly obecně známy již od antického Řecka. Podle Fajmona byl pojem do období vlády Thatcherové neznámý a nepoužívaný. Asi by bylo přesnější říci, že až Thatcherová (spolu s Reaganem) pojem rozšířili celosvětově. Britská privatizace se stala také důležitou inspirací k prosazení a nastartování privatizačních procesů po roce 1989 v Československu.

chtěla udělat bandu bezcitných a sobeckých hulvátů, což se jí nepovedlo“ (Eagleton 1991: 33). Privatizace byla doprovázena radikální změnou struktury soukromého vlastnictví a institucionální změnou veřejné administrativy v podmínkách chybějící právní i ekonomické tradice. Neodstříhla stát od ekonomické aktivity, jen posunula jeho roli od výrobce k roli ochráně (Veljanovski 1987: 559-567). Po třetím volebním vítězství v řadě nasadila vláda nejagresivnější privatizační program. Ten vzedmul další vlny nevole. Privatizovaly se velmi ziskové společnosti jako aerolinky, ropná společnost či ocelárny. Po mohutných protestech utržili konzervativci v následujících volbách drtivou porážku (Seymour 2012).

Thatcherová byla přesvědčena o správné věci, za kterou si neústupně stála a nehodlala činit žádné kompromisy. Pověstný se stal boj s hornickými odbory v letech 1984-5. Nepodlehla ani jedenácti měsíčním stávkám (Hartman 2013)²⁹.

Hanley ukazuje na možné rysy a podobné projevy britského thatcherismu s nově se rodící českou polistopadovou pravici: v redefinici vztahu trh-stát-občan; v identifikaci s jednou stranou a charismatickým vůdcem; v legitimizaci skrze inovativní populistickou ideologii bez další alternativy; v touze po sociální mobilitě a osobním rozvoji (Hanley 1999: 167)³⁰.

---

29 Její styl vládnutí, nízká inflace, vyrovnané rozpočty a způsob, jakým bojovala proti domácí levici či světovému komunismu ovlivnil chování některých českých konzervativců. Důležitou roli hráli, vyjma V. Klause, také Miroslav Macek, Alexandr Tomský, Jan Zadržil, Josef Zieleniec nebo ekonomové Richard Salzman, Karel Dyba, Vladimír Dlouhý či Jan. Stráský.

30 Hanley se také domnívá, že analýzy thatcherismu optikou Gramsiho modelu hegemonie badatelů S. Halla či M. Hayese lze použít na českou odrůdu a obecně pro postkomunistickou politickou scénu (Hanley 1999: 166).

Český pravicový politik Hynek Fajmon vidí thatcherismus jako silnou morální vizi uspořádání britské společnosti, z níž se konzervativní politika odvozovala, přičemž tato vize vychází z kořenů tradicionalismu, vlastenectví a protestantské etiky (Fajmon a Joch 2010: 11). Pilíř společnosti tvoří jednotlivec obdařen svobodou, odpovědností a příležitostí, jenž jedná v souladu s osvědčenými vzorci minulosti. Společenskou kohezi zajišťuje trh jako regulátor ekonomických vztahů, zatímco právní systém garantuje jistoty v oblasti sociální (tamtéž 11-12).

Knihou *Umění vládnout*³¹ obsahuje pasáž o České republice, kterou Thatcherová považovala za nejúspěšnější z post-komunistických států díky hospodářskému vizionáři V. Klausovi a také celosvětově uznávanému Václavu Havlovi (Fajmon a Joch 2010: 62-63).

2.5 James M. Buchanan (1919-2013) a Škola veřejné volby

Škola veřejné volby (dále ŠVV) je první školou, podle Holmana, která tvrdí, že člověk může sledovat současně zájem veřejný i zájem osobní³². Jinými slovy v jedné bytosti se setkává člověk politický s člověkem ekonomickým (Holman 2005: 478). ŠVV zkoumá ekonomiku a politiku jako jeden provázaný celek respektive politiku a politické procesy zkoumá ekonomickými metodami. Byla původně aplikována na oblast veřejných financí³³, později se rozšířila do politické psychologie, volební politologie, stranické politologie a vznikla nová teorie politiky.

---

31 Thatcherová 2003.

32 My opět, jako v předešlých částech, vybereme pro naši práci podstatnější aspekty teorie. Vynecháme např. Arrowsův teorém nemožnosti, parciální zájmy, racionální ignoranci, efekt krátkozrakosti.

33 O Buchananovi pojednal více V. Klaus právě v souvislosti s teorií veřejných financí v knize *Ekonomická věda a ekonomická reforma* (1991).

Na základě studia kolektivního rozhodování zkoumá motivy jednání jednotlivce. ŠVV považuje rozhodování a jednání výhradně za individuální záležitost, nikoliv za kolektivní³⁴. To platí pro člověka vstupujícího na trh (spotřebitel, podnikatel) i pro člověka vstupujícího do politického procesu (volič, politik). Stát je abstraktní entitou – nerozhoduje, nejedná. Jednají a rozhodují jen jeho jednotliví občané. Proto je pro ŠVV relevantní studovat individuální motivace a zájmy přímých účastníků a tvůrců politik: premiéra, ministrů, poslanců, státních úředníků, centrálních bankéřů atp. (Holman 2005: 463).

Politické chování a jednání se podřizuje stejným ekonomickým zákonům jako chování a jednání jednotlivce na trhu (Holman 2005: 451)³⁵. Touto optikou tedy politické strany usilují o maximalizaci svého prospěchu (ke zvětšení vlivu a peněz). Z toho důvodu strany formují politické programy, aby vyhrály volby, ne naopak, řekl Anthony Downs (Downs cit. dle Holmana 2005: 451). Důležitým poznatkem ŠVV bylo, že podnikatelé či politici nejednají pouze a výhradně ve svém vlastním zájmu, ale též - ovšem z menší části - v zájmu veřejného blaha (tamtéž 478-9).

Markus Olson analýzou kolektivní volby zjistil, že chování skupin je řízeno jinými modely než chování jednotlivců. To platí i v případě stejných cílů a racionálního jednání uvnitř stejné skupiny (Holman 2005: 453). Výběr určitého cíle je řízen individuálním výběrem a ten je různý. V tom případě společný cíl ani společná preference nemohou existovat (to dokázal K. Arrow). To lze aplikovat i na zaměstnance státní správy (byrokracie), na politiky i na voliče. Ti všichni mají své vlastní zájmy. Poznatky vyplývající z těchto závěrů přispěly k pochopení tvorby politik státní správy a jejího fungování (tamtéž 452).

---

34 Národ či stát můžeme uvést jako příklady kolektivního jednání.

35 Jednání racionální, podle egoistického principu.

Olson svými výzkumy prokázal škodlivost nadměrného růstu zájmových skupin ve společnosti, neboť jejich požadavky na různé projekty zatěžují státní rozpočet (stává se nevyrovnaným) a zvyšují přerozdělování. Dochází tak k destabilizaci politického systému, tvrdí teorie veřejné volby. Keynesiánská revoluce, podle Buchanana, dovolila politikům navyšovat rozpočtové schodky a důsledkem toho měli politici možnost, skrze veřejné finance, kupčit s hlasy voličů (Holman 2005: 454)³⁶.

V teorii byrokracie Buchanan dokazoval, že úředníci nesledují jen veřejný zájem, jak se do té doby soudilo, ale sledují vlastní prospěch, aby posílili vliv, společenské postavení a zvětšili své úřady. Tedy otázka velikosti rozpočtu byla i pro ně důležitá (tamtéž 455-6).

V souvislosti s ŠVV ještě zmíníme pojem „renta“. Přeregulovaná ekonomika, tvrdí ŠVV, umožňuje dobývat rentu³⁷. Eliminovat ji lze deregulacemi, demonopolizací a tržní konkurencí (Holman 2005: 460).³⁸

---

36 To byl pravděpodobně další inspirační argument V. Klause k odmítání růstu občanské společnosti, jejichž požadavky zatěžují snahy vlády o úsporné a vyrovnané rozpočty. S tím souvisí bobtnající byrokracie skrze pronikání přeregulovaných „povinných“ norem ze Západu (myšleno z Evropské Unie) omezující ekonomické aktivity (Klaus 1995: 162-3).

37 Dobývání či hledání renty (rent seeking) znamená obohacení či zisk na úkor druhých vyplývající z určitého politického rozhodnutí či opatření (licence na dovoz určitého zboží, cenové stropy, státní subvence). Důležitost objevu rent-seeking zmínil V. Klaus v přednášce *Ekonomika, právo a transformace* (Klaus 1998).

38 Více o teorii veřejné volby viz J. Buchanan a G. Tullock 1962; A. Downs 1957 nebo M. Olson 1965.

3 ČESKÝ LIBERALISMUS PO ROCE 1993

Abychom mohli naplnit cíl naší práce, podíváme se na vznik hlavních institucionálních subjektů, v kterých se liberální ideje mohly uskutečňovat. Pokud Václav Havel představoval symbol změny v morální a lidskoprávní rovině, pak Václav Klaus symbolizoval transformaci ekonomickou. Názory Václava Klause pojednáme v následující samostatné podkapitole.

3.1 ODS a ODA jako hlavní představitelé liberalismu

Název podkapitoly napovídá, že nás bude zajímat činnost nejvýraznějších politických sil - ODA a ODS ve sledované periodě. V druhé části této podkapitoly pak identifikujeme jejich odlišné názory na transformační proces s přihlédnutím k ekonomickým aspektům.

3.1.1 Programatika stran

První programové prohlášení ODA *Cesta ke svobodné společnosti* z roku 1989 spíše připomíná intelektuální manuál či politicko filozofický text vysvětlující co je liberální demokracie a tržní hospodářství. Autoři abstraktní text postavili na předpokladu, že se společnost nachází v bodě nula, na kterou lze pouze naroubovat nové ideje. Na společenskou změnu pohlíželi jako na revoluční historický obrat (Roubal 2012: 260). Text rozvádí pojmy svoboda jednotlivce, svobodná společnost, důstojnost člověka, stát respektující právo s jasně definovanými zákony, funkční parlamentní demokracii, tržní hospodářství, odpovědnost mravní a sociální s důrazem na rodinu aj. (Hamerský - Dimun 1999: 257-262). Tržní ekonomika byla chápána jako uplatnění svobody v oblasti hospodářské s moderními institucemi a zákony a s konkrétně vymezenými vlastnickými právy. I v ekonomické oblasti převládala představa nového řádu vybudovaného na „zelené louce“ (Roubal 2012: 273). Role státu byla vymezena tvorbou pravidel podnikání a rolí dohlázele. Přerozdělování

prostředků zasahuje do trhu. Navíc stát bez prostředků nemá z čeho přerozdělovat. Sociální politika garantovaná státem je nutná, ale závisí na bohatství státu. Chování státu musí být podrobena veřejné kontrole. ODA usilovala o jasně vymezenou diskontinuitu s minulostí a prosazovala praktickou antikomunistickou politiku. Prosazovala zákon zákazující činnosti KSČ; zákon o mimosoudních rehabilitacích; lustrační zákony (tamtéž 260-262). Symbol diskontinuity s minulostí, v ekonomické oblasti, představovalo soukromé vlastnictví, privatizace a restituční zákony. Morálním kreditem a důsledným antikomunismem strana participovala na zmírňování křivd komunistického režimu.

Členové ODA měli podíl na politických změnách. Například Daniel Kroupa, první předseda strany, se podílel na tvorbě nové ústavy (Hamerský-Dimun 1999: 121), právník Jan Kalvoda, druhý předseda strany, spoluvytvářel právní řád. Kalvoda též výrazně přispěl k prosazení dvoukomorového parlamentu (k druhé komoře - Senátu) nebo dlouhodobě bojoval za krajské samosprávné celky (Leschtina 2009). Ekonom T. Ježek³⁹ připravoval privatizační strategii, prosadil restituční zákony a ovlivňoval průběh privatizačního procesu (Hamerský-Dimun 1999: 120-1; 131).

Cesta ke svobodné společnosti posloužila i pro následující volební program (1992-1996). Ten již vykazoval strukturovanější podobu, více konkretizoval vládu práva, tržní hospodářství, sociální politiku či bezpečnost. Dále rozváděl oblast veřejného práva, územní decentralizaci vytvářenou zdola, reformu soudnictví v podobě větší nezávislosti soudů (Hamerský-Dimun 1999: 268-70). ODA považovala za nutné obnovit soukromé právo, smluvní volnost, vlastnické právo a ochranu trhu. Více prostoru bylo dáno hospodářské politice (tamtéž 272-3). V prvních fázích

---

³⁹ Poradce ministra financí, ministr pro privatizaci a jeden ze tří „otců“ zakladatelů kupónové privatizace. V roce 1995 přešel do ODS.

ekonomické transformace Ježek razil radikální cestu trhu bez přívlastků, důslednou a rychlou privatizaci, demonopolizaci, úsporný rozpočet, reformu daňové soustavy a investiční politiku k oživení ekonomiky (tamtéž 275-279). Cílem privatizace (a zásadní argument ve prospěch kupónové metody) mělo být co nejrychlejší rozptýlení vlastnických struktur mezi občany (Roubal 2012: 273). Tempo privatizace bylo sice později v rozporu s požadavkem ODA na právní rámec, nicméně v prvních měsících si strana neuvědomovala, že by rychlost mohla mít nepříznivý dopad na postupné ovládnutí prostoru zájmovými skupinami napojené na politické a jiné struktury (tamtéž 274-5). Viditelným úspěchem strany byly uskutečněné restituce. Navrácení majetku znamenalo zadostiučinění historické spravedlnosti.

První programová východiska ODS vycházela ze situace fungování Občanského fóra (dále jen OF). V. Klaus po zvolení předsedou OF postavil svou kampaň na neoliberalní ekonomické agendě. Při svých cestách po regionech ideově ovlivňoval místní manažery OF, současně získával zpětnou vazbu o jejich potřebách. Tyto skutečnosti přispěly k pozdějším programovým východiskům nově založené strany. *Cesta k prosperitě*, první politické vyjádření ODS, vyústila do jednačtyřiceti stránkového volebního programu *Svoboda a prosperita* pro volby 1992. Každému bodu programu předcházelo pojmenování negativního stavu, v kterém se společnost nacházela díky komunistickému dědictví. Tím byl navozen dojem, že ODS je právě tou stranou, jenž nedostatky postupně napraví. Předseda strany veřejně propagoval stranické ideje jako realistické, hledící vpřed oproti nerealistické moralizující vizi OF (Gjuričová 2012: 115). Program obsahoval deset tématických kapitol, mimo jiné právní stát, ekonomickou reformu, vzdělání, sociální politiku, zahraniční politiku atd. (ODS 1992).

Hlavním mottem programu byla očista společnosti od komunistické minulosti a návrat k tradičním hodnotám s cílem vytvořit moderní demokratický stát pro občany (ODS 1992: 4)⁴⁰. Navenek se strana přikláněla k hayekovské neoliberální ekonomice a konzervatismu thatcherovské Británie zaručující efektivitu hospodářství a stabilitu politického systému. Sebevědomí a energická volební kampaň V. Klause takový dojem skutečně budila (Gjuričová 2012: 114). Z křesťansko občanské tradice program vyzvedával hodnoty svobody, rovnosti a solidarity. Prohlášení se též dotýkalo občanské společnosti jako entity zajišťující rovnováhu mezi národnostními menšinami (ODS 1992: 5). Téma poválečného vysídlení Němců program nezmiňoval vůbec. Podle Gjuričové se straně nepodařilo dostatečně upozornit na důsledky socialismu, což následně vedlo k odmítnutí reflexe vlastních dějin, kontinuity a politické tradice (Gjuričová 2012: 126).

Ekonomická reforma vycházela, podobně jako u ODA, ze svobodného trhu, zajištěných vlastnických práv a svobody smlouvy. Stát má chránit vlastnická práva jednotlivců, poskytovat sociální pomoc těm nejpotřebnějším a dohlížet na vykonávání práva. Privatizační proces by měl proběhnout rychle, důsledně tak, aby začal v krátkém čase vznikat kapitálový trh⁴¹. Cílem bylo skoncovat se závislostí středních vrstev na státu (ODS 1992: nečíslováno).

Pozice předsedy byla natolik неотřesitelná, že vnitřní opozice nespokojená s vývojem strany nebyla schopná prosadit

---

40 Jak dokládá Gjuričová, vztah k minulosti ODS spíše instrumentalizovala. Veřejné projevy o „energické politice očisty“ se ve vedení Výkonné rady a Kongresu pravidelně míjely účinkem. Téma na nich nebylo projednáváno (Gjuričová 2012: 119). Sám Klaus také často zpochybňoval úlohu disentu a zlehčoval jeho aktivity (tamtéž 121).

41 O postojích vládní ODS ke kapitálovému trhu viz kapitola 3.3

významnější změny⁴². V období krize českého neoliberalismu (a tím i krize fungování ODS) předseda Klaus prohlašoval, že program z roku 1992 je konzistentní, mnoho věcí se podařilo naplnit, program je veskrze občanský a není důvod ho měnit (Klaus 1997: 96-102). Tento pohled na stav věcí nesdíleli někteří vysocí exponenti jako J. Zieleniec či M. Uhde⁴³. Uhde se domnívá, že ODS přestala obhajovat obyčejného člověka a uspokojením z dosavadního vývoje se politika strany začala ekonomizovat. Převládalo podřízení politiky ekonomickým zájmům funkcionářů (Uhde 2012)⁴⁴.

3.1.2 Byla ODA skutečně podobná ODS?

V této části ponecháme prostor k rozdílným názorům na vybraná témata. Pokud se hlouběji podíváme na ideovou základnu ODA zjistíme, že převládající mediální obraz strany jako „přívěšku“ či „ODS II“ není tak úplně pravdivý. Disproporce mezi sebepojetím ODA a tím, jak byla vnímána veřejností překvapila i samotné straníky. Kroupa hodnotil ideje strany jako konzervativně liberální, zatímco ideje ODS jako pragmaticky liberální (Kroupa 1996: 69). Politolog Znoj shrnul pozici ODS radikálněji – jako libertarianismus v nekonzervativním hávu. To se odráželo také v pojetí ekonomické reformy (Znoj 1995: 115). Podle Kroupy neshody s ODS panovaly v pohledu na ústavu, vlastnická práva a na institut

---

42 Tzv. sarajevský atentát situaci změnil, strana se rozštěpila.

43 J. Zieleniec, v ODS člen úzkého vedení, vykonával post ministra zahraničí. Uhde zastával pozici předsedy poslaneckého klubu ODS (Uhde 2013: 572). Oba později ze strany vystoupili.

44 V. Klaus dovolil M. Mackovi (tehdejšímu vysokému politickému představiteli) zúčastnit se privatizace nemocnice a knižního velkoobchodu. To prý byl signál pro ostatní, že mohou politiku využívat k ekonomickým zájmům (Uhde 2014).

vlastnictví. Ostrý antikomunismus ODS neodpovídal stranické praxi. V ODS působili bývalí příslušníci nomenklaturních kádrů, k lustracím se stavěla laxně. Podobný byl i postoj k zákonům. Kroupa zhodnotil celkový přístup ODS za instrumentální, účelový, směřující k prosazování vlastních zájmů (Kroupa 1996: 70-71)⁴⁵.

V ekonomické reformě, jak již bylo řečeno, obě strany podporovaly svobodný trh bez paternalistických zásahů, nicméně ODA důsledněji prosazovala, aby stát dohlížel na demonopolizaci a vytvořil záchrannou sociální síť (Kroupa 1996: 71-72). Zpočátku ODA reformní úsilí svého liberálního partnera nekritizovala, přibližně od poloviny devadesátých let však začala poukazovat na ztrátu dynamiky i na samotný princip privatizace. ODS deklarovala rychlý vznik kapitálového trhu, ale „odistům“ se zrození kapitálového trhu zdálo příliš pomalé a kritizovali přetrvávající monopol bankovních úvěrů (Bratinka 1993). Velký nesouhlas zazněl před volbami 1996, kdy ODS prohlásila transformaci za ukončenou (Kroupa 1996: 77)⁴⁶. Další třetí plochou byl pohled na úlohu neziskových organizací. ODA si konzervativní politiku bez třetího sektoru neuměla představit⁴⁷. Bouřlivou diskuzi vzbudil zákon o samosprávných celcích⁴⁸. Pro ODA znamenal systém samosprávy důležitou součást projektu svobodné společnosti (tamtéž 70-71; 75).

---

45 Podobný pohled sdílí historička Gjuričová (Gjuričová 2012, viz poznámka č.9).

46 Pro ODA skončil pouze jeden ze systémových kroků. Legislativní řád a vzdělávací politika čekaly teprve na svůj další vývoj (Kroupa 1996: 77).

47 ODA se též v tomto tématu odvolávala na Hayeka (viz kapitola 1 výše). Pomineme-li výroky V. Klause na adresu občanské společnosti, které v této práci také uvádíme, ODS na koncept pohlížejí jako na produkt radikální středolevé filozofie komunitarismu kritizující individualismus a zdůrazňující roli komunity ve vztahu k jedincům. V politické praxi se komunitarismus, podle konzervativců z ODS, dostává zcela do levicového hodnotového pole (Fajmon 2012: nečíslováno).

48 Decentralizace státu narazila na houževnatý odpor ze strany ODS. Klaus status quo obhajoval vyvažováním národních zájmů, jenž by decentralizací oslabily ve prospěch zájmů partikulárních (Klaus 1994: 27).

Pavel Bratinka mimo jiné uvedl dvanáct témat, ve kterých se postoje stran rozcházejí. Například v hospodářské politice šlo o možnost vytvářet deficitní rozpočet. ODS považovala státní dluhy za zbytnění státu⁴⁹ a usilovala o uzákonění vyrovnaných rozpočtů. ODA prosazovala nezávislost centrální banky na politické sféře a celkové odpolitizování státní správy (zákon o státní službě), v privatizačním procesu pak otupení dominance kupónové metody jinými formami převodu vlastnictví (Bratinka 1993).

3.2 Václav Klaus

Práce pojednávající o českém liberalismu devadesátých let by bez zmínky o nejvýraznějším politikovi tohoto období nebyla kompletní. Abychom se přiblížili specifickým rysům českého (neo)liberalismu, poukážeme na některé ideové rozpory, kterými je kariéra V. Klause protkána. Nejprve stručně zmíníme prostředí, z kterého V. Klaus vstupoval do OF, dále pojednáme o jeho politické činnosti s přihlédnutím k liberálním reformám. Vzhledem k charakteru práce se budeme více zabývat ekonomickými aspekty, jenž bylo nutné prosazovat politickými prostředky. Systematickou názorovou opozici našel v osobě politologa Jiřího Pehe⁵⁰. Jako první v českém prostředí vydal samostatnou publikaci s názvem „Klaus“ mapující dvacet let politického života tohoto významného politika⁵¹.

---

49 Viz teorie byrokracie ŠVV (kapitola 1). Nutnost oslabovat byrokracii zmiňuje dokument *Základní předpoklady úspěšné ekonomické reformy* - bod číslo sedm (Klaus 1991: 224).

50 J.Pehe působil jako analytik ve významných institucích v americko-německém exilu. Pehe nekritizuje v osobním tónu, nýbrž z pohledu nezávislého pozorovatele a středolevého liberála.

51 Je trochu udivující, jak málo objektivních pramenů o výrazné osobnosti české novodobé historie existuje. Pehe tuto skutečnost zmínil u příležitosti vydání své knihy (Pehe 2010b).

Podle oficiálního životopisu V. Klaus nastoupil v šedesátých letech do Ekonomického ústavu AV, odkud byl v roce 1970 vyhozen (Pehe 2010a: 14). Klaus později vedl skupinku mladých ekonomů (KMEN) polemizující s Šikovou reformou (Klaus 1996: 14)⁵². Po období působení ve Státní bance československé nastoupil koncem roku 1987 do Prognostického ústavu pod vedením V. Komárka (Pehe 2010a). V té době byl považován za jednoho z nejschopnějších ekonomů v týmu. Složení Prognostického ústavu sestávalo z liberálně laděných ekonomů, mělo za úkol analyzovat chyby československého socialistického hospodářství a navrhnout nová efektivnější řešení s výhledem do budoucnosti. Sám Klaus studoval moderní ekonomickou teorii, díky tomu přišel do kontaktu s různými liberálními, neoliberálními či naopak anti-liberálními teoretickými koncepty, jenž formovaly jeho způsob ekonomického myšlení (Klaus 1996: 15). Jak ukázal S. Hanley, V. Klaus předrevolučním studiem západní ekonomie (a krátkým studijním pobytem v Itálii a USA) nasákl neoliberalismem natolik, že vědomě přehlížel a potom i explicitně odmítl -

---

52 Šikovy reformy začátkem devadesátých let spojil (podobně jako např. nápady Valtera Komárka, Františka Vlasáka, Miloše Zemana aj.) s „třetí cestou“ vedoucí do třetího světa. Teoreticky se s „třetí cestou“ vyrovnal v článku *Social Criticism, False Liberalism, and Recent Changes in Czechoslovakia* (spolu-autor T. Ježek). Zamýšlí se v něm nad skutečným liberalismem, který může přinést jen radikální reformní program. „Třetí cestu“ zosobňoval zkreslený trh a tedy falešný liberalismus (Klaus a Ježek 1991: 32-34). T. Ježek později falešným liberalismem nazýval některé reformní kroky V. Klause směřující k systémové krizi v roce 1997 (Ježek 2007: 192-7).

až na sporadické jevy v roce 1990 - český způsob předlistopadového myšlení a jakoukoliv kontinuitu s minulostí (Hanley 2004: 46-7)⁵³.

V. Klaus se stal po listopadové revoluci hlavním iniciátorem neoliberálních tržních reforem a hlavním obhájcem transformace tzv. „českou cestou“. Trh definoval jako „racionální, efektivní a úsporný systém dlouhodobého zvětšování bohatství a prosperity“ (Klaus 1994: 47). Pro Klause byla česká cesta „unikátním pokusem dát šanci i domácím ekonomickým subjektům“ (Klaus 2000)⁵⁴. Dokument *Základní předpoklady úspěšné ekonomické reformy*⁵⁵ uvádí šestnáct podmínek nejefektivněji fungujícího trhu. V bodě číslo jedenáct se píše o nutnosti otevřít ekonomiku k pronikání zahraničního kapitálu a potřebné zahraniční konkurenci (Klaus 1991: 184; 224). V. Klaus o transformační cestě vydal též publikaci *Česká cesta*. Petr Pithart, premiér před rokem 1992, prohlásil, že po volbách 1992 (ODS zvítězilo) byly zastaveny všechny rozjednané obchody se seriózními zahraničními partnery, kteří měli vstoupit na český trh. Jednalo se o desítky vytipovaných českých podniků s perspektivou růstu. Relativně úspěšné podniky jako Tatra, Škoda Plzeň

---

53 Viz Gjuričová a Kroupa v částech 3.1.1 a 3.1.2. Hanley považoval nový pravicový diskurz odmítající neúspěšné ekonomické reformy z šedesátých let za radikální až revoluční (Hanley 2004: 47). Podobně politolog M. Znoj hovoří o revolučnosti českého neokonzervatismu zrozeného v listopadových dnech (Znoj 1996: 117-119).

54 S odstupem času lze o české cestě říci, že se vyznačovala také minimální účastí zahraničních ekonomických expertů (po roce 1992 byli zcela odmítáni), menším objemem zahraničního kapitálu resp. neochotou k větším výhodám pro zahraniční investory (daňové prázdny atd.) nebo způsobem chování bank (např. úvěry na cokoli, úvěry ztrátové). Idea kupónové privatizace nebyla českého původu, ale její provedení bylo specificky české.

55 Viz publikace *Ekonomická věda a ekonomická reforma* (1991).

či Liaz již byly dohodnuty se světově známými firmami Renault, Siemens či Mercedes (Pithart 2006). Diskutabilně se k „české cestě“ stavěl například uznávaný institucionální ekonom Lubomír Mlčoch. Nazval ji pokusem o tzv. „krátkou cestu“, jenž charakterizuje rychlost a masovost. Krátká cesta se však neukázala být krátkou, ba naopak (Mlčoch 1996)⁵⁶.

K politické filozofii V. Klause patřil pragmatismus a politický utilitarismus (Pehe 2010: 11)⁵⁷. Díky analytickým schopnostem dokázal sofistikovaným způsobem tvarovat argumenty dle vlastních politických potřeb (Pehe 2010a: 271-272). Jeden z jeho rozporů můžeme doložit výrokem, v kterém se jednoznačně vyslovil pro povinnou základní vojenskou službu (MF Dnes 1998: 4). Libertarián, kterému leží na srdci v první řadě individuální svoboda, by ji v tomto případě vyměnil za vlastenectví. Nedílnou součástí politické filozofie V. Klause se stal také nacionální étos, jenž programově posiloval obraz konzervativce⁵⁸.

Co Jiří Pehe nazval politickým utilitarismem, to filozof Václav Němec nazval selektivním liberalismem. Myslel tím například dezinterpretace hayekovských myšlenek svobodné společnosti. Hayek, podle Němce, rozumí „spontánním řádem“ strukturu s pravidly, právem a pevně ukotvenými normami vstříc rozvoji občanských komunit, zatímco Klaus řádem rozumí „spontánní vývoj“, který je svazován nejrůznějšími občanskými organizacemi svobodu svévolně omezující a regulující. Tento

---

56 Více viz web Hospodářské noviny 1996.

57 Jednou vystupoval jako thatcherista, jindy obhajoval bankovní sektor napojený na stát (Pehe 2010a: 11-12).

58 Pocit národovectví ovlivňovalo celou ODS. M. Topolánek toto později nazval ideologií „klausismu“ (Pehe 2010a: 279). Nacionalismus V. Klause citelně přispěl k polemikám nad Evropskou Unií, multikulturalismem nebo stál za „českou cestou“ v ekonomických reformách.

selektivní přístup k liberálním idejím naopak spontánní řád dusí a přispívá k jeho rozkladu, tvrdí Němec (Němec 2007: 38-44).

Makroekonom, neoliberál a monetarista V. Klaus začínal politickou kariéru ve svých 47 letech. Do té doby strávil mnoho času teoretickou ekonomii. Oponenti argumentovali, že nastupující neoliberální ekonomové byli erudovaní teoretičtí makroekonomové, ale zkušenosti z mikroekonomie, tedy s praktickým životem podniků, s jejich řízením a chováním měli zanedbatelné. Nezažili fungování skutečného tržního prostředí (Zelený 2007: 198).

Síla propracovaných neoliberálních konstrukcí Friedmana a Hayeka omezovala rozvoj dalších oblastí české ekonomické vědy. Například institucionální ekonomie byla podceňována a v rámci ekonomické teorie patřila k marginálním oborům⁵⁹. Přitom v moderní západní ekonomii figuroval tento obor již od šedesátých let 20. století. Profesor Mlčoch tvrdí, že se tím liberální reformy dostaly do stádia jakéhosi specifického českého kapitalismu postrádající multidimenzionalitu. Tím Mlčoch myslel nejen koncentraci na změnu systému (akcentovanou reformisty), ale i dimenze restrukturalizace a modernizace společnosti ruku v ruce s kultivací řádu. Česká transformace byla vedena s pocitem, že pouze

---

⁵⁹ Také v akademické oblasti bylo zúžené vnímání ekonomie patrné. Studium ekonomických institucí se na českých univerzitách rozběhlo od roku 1997. Jak jsme uvedli výše v kapitole jedna, Friedman, ale i J. Stiglitz a jiní významní ekonomové považovali rozvoj institucionální struktury za klíčový faktor ke správné tržní evoluci. V tomto směru lze souhlasit s M. Zeleným, který hovoří o nepochopení či nesprávném výkladu jejich myšlenek.

ekonomické reformy pomohou změnit celou společnost včetně kulturně-civilizačních hodnot (Mlčoch 2000: 163-4). Reformátorům šlo o rychlou změnu vlastnické struktury⁶⁰. Teoretickou bází jim byl, kromě jiného, teorém R. Coase⁶¹. Ten ale nebyl zcela pochopen a umožnil neohlížet se na výchozí rozdělení vlastnictví (tamtéž 153)⁶². Nemožnost restrukturalizace v podmínkách začátku devadesátých let V. Klaus přiznával. Pečovat o podniky před jejich privatizací považoval za nereálné, protože nevídaný rozsah změny vlastnictví restrukturalizaci nedovoloval. Restrukturalizaci ztotožňoval se sanací podniku (Klaus 1995: 63-64). Na posunuté interpretace Coaseho teorému v neoliberalních textech upozorňoval také Leoš Víték v článku o společenských nákladech a externalitách R. Coase (Víték nedatováno: 6). Na přednášce v roce 1998 s názvem *Ekonomika, právo a transformace* V. Klaus reagoval na kritiku nedostatečného právního ukotvení privatizace a nedostatečné institucionální struktury. Vyjma odkazů na M. Friedmana, G. Tullocka se

---

60 V. Klaus jasně řekl, že jediným cílem privatizace je nalézt prvního vlastníka, nikoliv nacházet optimální postup. Privatizace měla být první cestou k efektivní vlastnické kontrole vedoucí přes „odříznuté“ podniky od státu (Klaus 1997: 195-196). Ve skutečnosti mnoho důležitých podniků zůstalo státních či polostátních.

61 Coaseho teorém souvisí s transakčními náklady při směňování na volném trhu. Coase sám upozorňoval na neuplatnitelnost teoretického modelu v praxi, protože efektivní alokace zdrojů bez právních norem je možná v podmínkách cenového systému s nulovými náklady (Mlčoch 2000: 152). O transformaci v českých podmínkách to nemohlo platit.

62 V nejasné vlastnické struktuře Mlčoch spatřoval radikalitu reformy (Mlčoch 2000: 164). Více o tom viz podkapitola 3.3 Naopak nelze hovořit o radikalitě ve smyslu rozchodu s minulostí.

dotkl i R. Coase. Pouze obecně zhodnotil přínos Coase pro ekonomii, když uvedl, že přispěl k vysvětlení „transakčních nákladů“ v souvislosti s efektivitou systému závislého na kvalitě právního řádu a přirovnal socialismus k neuvěřitelně nákladnému systému. O teorému, jeho vlivu na neoliberalní ekonomii, případně jeho aplikaci dále nehovořil (Klaus 1998).

Kupónovou privatizací nebyl V. Klaus zpočátku úplně nadšen. Poradci Tomáš Ježek a Dušan Tříška nejprve s prvním návrhem neuspěli, později však modifikovanou verzi přijal (Frantová 2014; Zelený 2007: 125; Schwartz 2006: 103). Do její obhajoby následně vložil nemalý politický kapitál a podařilo se mu v krátké době přesvědčit veřejnost o její smysluplnosti. Projekt odstartoval navzdory varovným signálům i ze strany zahraničních expertů poukazující na rizika spojená s majetkovou strukturou privatizovaných podniků. Kupónová privatizace měla i psychologickou dimenzi: vytvořila iluzi, že se na privatizaci státního majetku mohou podílet všichni lidé (Pehe 2010a: 34). Co V. Klaus odmítal, bylo navrácení majetku formou restitucí, neboť zkomplikují rychlost reform (tamtéž 31-2)⁶³. To bylo v rozporu s koaličním partnerem ODA, jenž restituce považovala za otázku vyššího principu morálního⁶⁴.

Na důkaz domnělé reformní radikality můžeme uvést ještě další argument. Již jsme zmínili neochotu vyrovnat se s minulostí, odmítání deregulace cen a deregulace v bytové politice. V. Klaus také odmítal privatizovat bankovní sektor. Právě toto propojení bank se státem později

---

63 To se ukázalo být opodstatněné.

64 Pokud vůbec mělo dojít na restituce, ODS trvalo na odškodnění od data 17. 11. 1989. Nakonec bylo prosazeno hraniční datum 25. 2. 1948 (Ježek 2007: 60).

ODA nazvala „bankovním socialismem“ (Uhde 2012, Roubal 2012: 280)⁶⁵. M. Uhde říká, že se uvnitř strany s V. Klausem nepolemizovalo a navenek komunikace s koaličními partnery vážla. Chyběla prý ohleduplnost a neochota ke kompromisům (Uhde 2012). Zároveň Klaus uměl zmenšovat vliv liberálně konzervativních intelektuálů z ODA⁶⁶ a současně je pragmaticky využívat k politickému spojenectví (Pehe 2010a: 272).

3.3. Ideologie nebo pragmatismus?

V poslední části práce zaměříme pozornost na ideologickou legitimizaci na příkladě debaty o privatizaci. Nejprve uvedeme ideologické determinanty privatizace, stručně popíšeme model kupónových privatizací Jana Švejnara a vítězný neoliberální model. Pokusíme se dále zodpovědět otázku, nakolik lze o privatizaci hovořit v ideologickém či v pragmatickém smyslu?

3.3.1 Český liberalismus v zrcadle debaty o privatizaci

Privatizace představovala klíčový systémový krok. Vzhledem k tématu práce zde nenačrtneme, vyjma výše dvou zmíněných modelů, další alternativní návrhy, o kterých se diskutovalo v odborných kruzích v roce 1990. Poslední část, v souladu se stanoveným cílem práce, rozebere klíčové specifické rysy privatizačního procesu: rekombinované vlastnictví; zákon o investičních společnostech; nedostatečný právní rámec; slabá institucionální struktura a s ní související pomalý zrod kapitálového trhu; nacionalismus; kupónová privatizace.

Slabé demokratické tradice v tranzitivních zemích volaly po legitimizaci nového režimu, kterou mohla zajistit ideologická rétorika. Tuto

---

⁶⁵ Mlčoch spojoval „bankovní socialismus“ s novým uměním - pod správou státu - vyhledávat rentu (Mlčoch 2000: 88). Paradoxně ale „rent seeking“ V. Klaus, s odkazem na ŠVV, odmítal (viz kapitola 1.).

⁶⁶ Někteří intelektuálně zdatní jedinci z ODS museli odejít, někteří z nich posílili řady ODA.

skutečnost zmínil V. Klaus na konferenci ve Vídni v roce 1993⁶⁷. Hilary Appel zkoumala mechanismus, kterým ideologie ovlivňuje design privatizace a vývoj nového systému vlastnických práv. Hledala vysvětlení, jak ideologie podmiňuje formování zájmů, preferencí nebo hierarchii moci, jenž se v čase mění. Vytýčila čtyři možné vlivy za pomoci proměnných: materiální zájmy a moc (Appel 2006: 521-2). Ideologie působí na výběr privatizačního programu, přímo tvaruje způsob definování materiálních zájmů a distribuce moci určitých skupin, podporuje politické lídry ve snaze obhajovat nový systém vlastnických práv a v neposlední řadě hraje úlohu v procesu implementace privatizačních programů (Appel 2000: 527-8). V tomto smyslu ideologie plní funkci stabilizátora režimu (Appel 1995: 38; Appel 2000: 537).

Podle Schwartze neoliberální teorie obsahuje ideologii⁶⁸ i pragmatismus (Schwartz 2006: 62-3) a české prostředí devadesátých let nebylo výjimkou (tamtéž 179). Pragmatismus není s ideologií v rozporu, poněvadž pragmatici skrze instrumentální jednání ideologii používají k dosahování vlastních cílů. Naopak ideologická složka neoliberální teorie obsahuje například teoretické konstrukty Friedmana či Hayeka obhajující volný trh. Dalším příkladem ideologického jazyka je prohlášení V. Klause, že neoliberalismus leží na vyzkoušených principech vedoucí k prosperitě společnosti, na rozdíl od komunistického experimentu založeném na utopických vizích. Zpočátku byl tento jazyk v privatizační debatě účinnou zbraní – dovolil odmítnout minulost a alternativu „třetí cesty“ (tamtéž 64).

---

67 Privatizační program slouží k legitimizaci transformace, který musí být prosazován politickými prostředky. Reforma není záležitost akademická, nýbrž otázkou politického úsilí, řekl Klaus (Appel: 2006: 536-7).

68 Ideologií autor rozumí systém idejí interpretující určité události. Mohou se vyskytovat ve formě modelů či teorií, které ale nevyžadují racionalitu či organizovanost. Mezi ideologie řadí ekonomické a politické teorie, náboženství, kultury či nacionalismus (Schwartz 2006: 62-3). Ideolog vyniká racionalitou, optimismem, idealismem, intelektuálností, nábožensností nebo dogmatismem (Schwartz 2006: 63).

Čeští liberálové tedy zpočátku tíhli k ideologičnosti. Postoj se ale může pod tlakem okolností posunout. Jedním z možných impulzů byla proměna vlastnického režimu⁶⁹, která stimulovala chování směrem k pragmatismu (tamtéž 63-4)⁷⁰. Pro příklad uveďme vztah elit a manažerů podniků k novým vlastníkům. V ideologické rovině se distribuce moci přesunula od manažerů (byli vylučováni za svou komunistickou minulost) směrem k novým vlastníkům. Reformátoři to považovali za nevyhnutelný proces. Na druhé straně pragmatické chování reformních elit (respektive manažerů) vedlo k jejich vzájemnému sbližování (tamtéž 179-180). Sojka takové chování nazval reakcí na okolnosti reálné politiky a ekonomiky (Sojka 2005: 232) i za cenu výběru krátkodobých, k filozofii liberalismu kontradiktorních, řešení (Schwartz 2006: 179). Podle Schwartze pragmatické usmiřování vlády s byznysem v po-privatizačním období vyústilo do anti-demokratických praktik (tamtéž 179-180).

Převažující antikomunismus tvaroval strukturu moci a definoval materiální zájmy. Privatizace oslabovala moc určitých skupin, které byly znevýhodněny a usilovaly lobbingem u vlády o změnu privatizační legislativy. V důsledku propouštění podnikových manažerů podezřelých ze spolupráce s bývalým režimem se ti, co přežili (často středně úrovní manažeři) soustředili na ochranu vlastní pracovní pozice a nesnažili se těžit z výhod privatizace (Appel 2000: 531)⁷¹. Mezi mocensky slabé články patřily také zaměstnanecké odbory neschopné – v době parlamentní debaty o privatizační legislativě – plnit roli významnější opozice. To bránilo

---

69 Ve smyslu individuálního přístupu ke zdrojům a osobní zodpovědnosti.

70 Pozdější český neoliberalismus se vyznačoval pragmatickým myšlením (Schwartz 2006: 179).

71 Nechtěli se stávat vlastníky firem (Appel 2000: 535).

získávat pro zaměstnance větší výhody, požadovat majetek a práva (tamtéž 531-2). Zaměstnanci a dělníci byli diskreditováni. Tyto skutečnosti tvarovaly privatizační design (tamtéž 534-5).

Ideologické přesvědčení lídrů a jiných aktérů utvářelo podmínky pro získání podpory té či oné privatizační strategie. Etzioni hovoří o třech mechanismech získávání podpory. Donucením (silou), odměňováním (formou pobídek a privilegií) nebo skrze ideologii (soubor idejí) legitimizující výběr určitého programu (Etzioni cit. dle Appel 2000: 535-6). Podpora určitého programu nutně vyžadovala akceptaci ze strany sociálních skupin napříč společnostmi. Mechanismus masové privatizace pod vedením Klause byl zajišťován s podporou razantní ideologie „návrat do Evropy“. Silou předčila například Rusko, které použilo stejnou metodu privatizace (tamtéž 537).

Ideologie měla také ospravedlňovat a vysvětlovat způsoby privatizace. Jedním z nich byly metody kupónové privatizace a majetkové restituce. Nosnou myšlenkou - nikoliv náhodně - se stala idea spravedlnosti (Pehe 2010: ; Appel 2000: 536-7; Appel 1995: 30; Schwartz 2006: 105). Appel použila pojmu „korektivní spravedlnosti“ založené na distanci od minulého režimu⁷². Korektivní spravedlnost posloužila k legitimaci nového režimu, na ní stál systém vlastnických práv a umožnila hledat liberální politický řád (Appel 1995: 39). Ve světle korektivní spravedlnosti mohla vláda obhajovat nové materiální nerovnosti a odříkání („utahování opasků“) přicházející s kapitalismem. Společnost nasycená komunistickou zkušeností tyto jevy tolerovala zvýšenou měrou (tamtéž 38-40). Veřejná podpora kupónové privatizace nebyla zpočátku vůbec jednoznačná, na druhé straně u veřejnosti stále populárnější restituce nerezonovaly u V. Klause a ODS. Nezanedbatelnou roli v

---

⁷² Respektive korekci komunistické nespravedlnosti. Vláda odmítala například poskytovat výhody bývalým komunistickým elitám.

legitimizaci neoliberální agendy sehrála média (zejména televizní vysílání). Profesně nezralí novináři brali žurnalistiku spíše jako občanskou povinnost informovat a příliš nerozuměli pojmům svoboda, nezávislost či novinářská objektivita. Média tak byla zpočátku elitami spíše zneužívána (Schwartz 2006: 119-120).

Vývoj od listopadu 1989 směřoval k pojetí negativní svobody jako svobody od něčeho - od státu, od cenzury, od omezování lidských práv atd. Příklon k negativní svobodě společnost atomizoval na soubor jednotlivých občanů, což bylo v souladu s myšlením konzervativních elit. Podle předního evropského kulturního antropologa českého původu Ladislava Holého, trh představoval ideologický pojem podobně jako například „demokracie“ či „pluralita“. Poněvadž byl trh českou společností vnímán jako součást přirozeného vývoje, vazba mezi trhem a svobodou byla koncipována ve smyslu osvobození soukromým vlastnictvím a trhem⁷³. Trh totiž člověka nenutí k ničemu, co nechce (Holý 2010: 152-158).

Významným prvkem ideologické legitimizace privatizace byl nacionalismus⁷⁴. Nacionální tendence jsme výše dokladovali na výběru

---

73 Český postkomunismus vyjadřoval svobodu ve spontánní lidské přirozenosti, která ideologicky ospravedlňovala privatizaci. Soukromé vlastnictví symbolizovalo svobodu vlastníků - výrobců. Zatímco na Západě svobodu pojímají ve smyslu uskutečňování volby pro spotřebitele (Holý 2010: 158).

74 Holý dokazuje, že český člověk nazírá na národní identitu (členství v kolektivním společenství) jako na primární. Ostatní identity (společenský status, vzdělání apod.) od ní odvozuje. Jednotlivec vyjadřuje kolektivní českost (Holý 2010: 94-5). Nacionalistický diskurz není ve společnosti jediný, soupeří s ideologií individualismu, nicméně Holý tvrdí, že v dobách krize se do popředí prosazují hodnoty nacionalismu (tamtéž 96). Změnou společenských režimů tak nacionalismus kulminoval.

kupónové metody a jejím provedení specificky českým způsobem, na neochotě přijímat rady zahraničních expertů a na reformní „české cestě“. Kupónová privatizace měla být „národní“ privatizací. V národní hrdosti se projevovala touha upřednostňovat domácí kapitál před zahraničním, zvláště velké podniky byly považovány za národní bohatství („rodinné zlato“, „rodinné stříbro“) a pýchu (Holý 2010: 152, Schwartz 2006: 64)⁷⁵. Schwartz považoval nacionalismus jako jeden z určujících znaků celého procesu privatizace (Schwartz 2006: 105). Kupříkladu averze vůči německému kapitálu částečně pramenila z historicky podmíněných okolností (tamtéž 64).

Neoliberální model transformace vycházel ze dvou složek: privatizace kupónové a privatizace institucionální. Institucionální koncept podporovali ekonomové ze Západu. V českých podmínkách ovšem nebyl vážněji diskutován, neboť ideový zdroj nevyrůstal z domácích kořenů. Institucionální koncept v praxi částečně aplikovala vláda Polska a česká vláda neměla zájem přejímat polské řešení⁷⁶. Pro českou vládu také nebylo zcela zřejmé, zda institucionální metoda bude metodou férovou, a zda bude vyloučen vliv státu na ekonomiku (Schwartz 2006: 103-4). Kupónová privatizace sestávala ze dvou variant: se zprostředkovateli a bez zprostředkovatelů. Druhou variantu prosazoval česko-americký ekonom Jan Švejnar. Za největší problém považoval mikroekonomickou politiku, tedy podnikovou sféru (Švejnar 1990: 7). Podle této metody by se

---

75 Existovaly tři důvody preferovat domácí kapitál: vykořisťování českých dělníků zahraničním kapitálem, levný vývoz a odprodej domácího bohatství do zahraničí a obavy ze subordinace zahraničních zájmů na úkor zájmů českých (Holý 2010: 152).

76 Částečně údajně z jakési vládní rivality mezi oběma státy (Schwartz 2006: 104).

každý podnik vyhlásil za akciovou společnost disponující určitým počtem akcií. Vláda by dále zřídila holdingové společnosti na správu akcií. Fondy by akcie distribuovaly k lidem v podobě individuálních diverzifikovaných portfolií (Schwartz 2006: 103; Švejnar 1990: 21). Část akcií by zůstala pod kontrolou vlády pro investory či na penzijní fondy. Tím by bylo, podle Švejnara, možné vyřešit základní československé dilema, jak přilákat zahraniční investory a zároveň nepoškodit zájmy československých občanů (Švejnar 1990: 21). Výhodou měly být vedlejší příjmy obyvatel z kapitálu, spravedlivé rozdělení národního majetku, prodej za nejvyšší ceny a podpora vzniku akciové burzy (tamtéž 22).

Vítěznou koncepcí se nakonec stala kupónová privatizace se zprostředkovateli (zahájena v roce 1992) prosazovaná V. Klausem, T. Ježkem a D. Třískou. Jakou úlohu v implementaci sehrály mezinárodní ekonomické instituce respektive „Washingtonský konsenzus“ není zcela jasné⁷⁷. V. Klaus obhajoval kupónovou privatizaci jako jediný způsob, jak převést téměř celý národní majetek v co nejkratším čase do soukromých rukou za účasti celé veřejnosti (Klaus 2001). Příznivou okolností k výběru

---

77 Ekonomové jako Zelený, Sojka, Kouba aj. tvrdí, že prováděné makroekonomické politiky (liberalizace, restriktivní politika, privatizace aj.) byly založeny na opatřeních doporučenými institucemi Mezinárodní měnový fond či Světová banka (Zelený 2007: 262; Sojka 200: 222-28; Kouba 2005: 25-28). Také L. Holý se domnívá, že úvěry finančních institucí byly podmíněny prováděním restriktivních programů vlády (Holý 2010: 159). Hlavní ekonom Světové banky na sklonku devadesátých let J. Stiglitz tvrdil, že česká kupónová privatizace byla vedena tzv. Washingtonským konsenzem (Stiglitz 1999: 11). Sami reformátoři to však popírají (viz studie Zbořilová-Žídek).

této varianty se ukázala být, oproti sousedním post-komunistickým státům, relativně dobrá makroekonomická situace⁷⁸. Na rozdíl od Švejnarovi koncepcce, čeští tvůrci nevěřili, že by holdingy či vláda byla schopna lidem přidělovat akcie. Proto vytvořili kupónové schéma převodu bodů na kupóny a kupónů na akcie. Zprostředkovateli měli být instituce (kolektivního investování) spravující kupónové body občanů, s úkolem koncentrovat akcie a vykonávat svědomitě vlastnická práva (Schwartz 2006: 103; Ježek 2007: 140). Investiční kupóny byly v případě velké privatizace jedinou možností, jak národní majetek velkých podniků distribuovat mezi občany (PSP ČSFR 1990: 1; Klaus 2001). Převody bez státní účasti byly klíčovým kritériem.

Po roce 1996 se česká ekonomika, na rozdíl od sousedních států, dostala do krize. Podle veřejného mínění v roce 1997 poklesl zájem o kupónovou metodu na polovinu (na 30%) oproti roku 1990 (Matějů a Večerník 1998: 77-8). Kupónová privatizace rozptýlila ohromný státní majetek mezi šest miliónů akcionářů pod správu několika málo investičních fondů (tamtéž 89-90). Oprávněné obavy vznikaly z toho, že u takového množství vlastníků nepůjdou spolehlivě vykonávat a vymáhat vlastnická práva, že rozhodující moc převezmou manažeři prosazující odlišné zájmy od zájmů akcionářů a vlastníků, a že vlastníci nebudou mít žádný vliv na kontrolu manažerů (Schwartz 2006: 236). Také sliby reformátorů o po-privatizační restrukturalizaci podniků se nedařilo uspokojivě naplňovat. Srovnávací analýza domácích a zahraničních podniků ukázala vyšší výkonnost (o desítky procent) podniků se zahraničním kapitálem (Matějů a Večerník 1998: 77). Akcionáři často dostávali nedostatečné informace, jakým způsobem mohou investovat

---

78 Nízká nezaměstnanost, nízký státní dluh, nízká inflace a též relativně stabilizovaná některá ekonomická odvětví.

nebo zkreslené informace o pravidlech hry. Systém aukcí navržen D. Trískou⁷⁹ byl neprůhledný a tudíž investování držitelů kupónů nemohlo být racionální (Schwartz 2006: 203)⁸⁰.

Patrně nejkritizovanější část privatizace se týkala prvního vlastnického režimu⁸¹. L. Mlčoch nazval tzv. rekombinované vlastnictví vlastnictvím kvazisoukromým⁸². Jinými slovy zde existoval paralelně skutečný privátní sektor a sektor skrytě státního vlastnictví s mlhavě definovanými a nedostatečně chráněnými právy (Mlčoch 2000: 117). Stát⁸³ zůstal i nadále klíčovým aktérem transformace. Z pohledu počtu zcela vlastněných podniků nebo podniků, v kterých držel kontrolní balík akcií, vliv státu nevypadal významně. Z pohledu účetní hodnoty situace vypadala jinak. Ze všech společností portfolia Fondu národního majetku držel stát 41% účetní hodnoty. Jednalo se většinou o lukrativní akvizice (Kouba-Vychodil-Roberts 2005: 91-2). Stát zasahoval do vlastnické struktury také nepřímo skrze investiční fondy a banky. Stát si ponechal většinový podíl v největších tuzemských bankách (Česká spořitelna, Komerční banka, Investiční banka, ČSOB)⁸⁴. Tyto banky zároveň ovládaly významné investiční fondy. Současně investiční fondy - držitelé největšího počtu akcií z celé kupónové privatizace - měly vliv na jednotlivé podniky. Stát tedy mohl ovlivňovat podniky a firmy, do kterých fondy investovaly. Tato situace trvala až do roku 1998 (tamtéž 94-5). Ve velké privatizaci zůstalo pod kontrolou státu okolo 35% všech aktiv (tamtéž 91).

---

79 Aukce reprezentovaly hlavní způsob převodu majetku v malé privatizaci.

80 Předpoklad racionality účastníka na trhu patří mezi zásadní argumenty neoliberalní teorie.

81 Náčrt první české vlastnické struktury uvádíme v příloze č. 2.

82 Z právního hlediska je vlastnictví soukromé, reálné rozdělování majetku ovlivňuje stát (Mlčoch 2000: 101).

83 Fond národního majetku, Ministerstvo financí a Česká národní banka.

84 Procentuální podíly státu uvádíme v příloze č. 3.

Institucionální struktura se stala další spornou otázkou. Nejen čeští ekonomové, ale i ekonomové mezinárodních finančních institucí koncem devadesátých let na nedostatky poukazovali. J. Nellis, ekonomický expert Světové banky uvedl, že za krizí stojí rychlé tempo privatizace ve snaze najít prvního vlastníka⁸⁵, bez účinné regulace a se zaváděním institucí ex post. Na vině zůstaly i mezinárodní instituce, jenž by měly nést zodpovědnost, neboť apelovaly na národní vlády (Nellis 1999). Tam, kde nejsou pravidla hry, není šance na spravedlnost, rovnost a výkonnost firem, domnívá se Nellis. Ač privatizaci autor považuje za potřebnou, zdůrazňuje institucionální oporu (Nellis 1999)⁸⁶. Podle ekonoma Karla Kouby investiční privatizační fondy měly dvě neslučitelné role⁸⁷ a staly se z nich hybridní instituce. Na Západě monitorovací funkce běžně provádějí průmyslové holdingy, zatímco v České republice české investiční fondy (Kouba-Vychodil-Roberts 2005: 86). L. Mlčoch podobně hovoří o investičních fondech jako hybridech na pomezí německého a anglosaského modelu (Mlčoch 2000: 54-55).

---

85 T. Ježek tvrdí, že rychlost privatizace byla důležitá proto, aby se zabránilo nestandardním postupům různých korupčních koalic (Ježek 2006: 9-10).

86 V. Klaus v jednom ze svých článků podává, podle jeho názoru, vyvážený pohled na privatizaci. V něm věnuje pozornost také textu J. Nellise (shodou okolností jde o stejný text, ze kterého čerpáme v této práci), ale zcela opomíjí obsahové jádro jeho článku, totiž kritiku vlastnické struktury v České republice. Naopak větu „Lze však souhlasit s jeho názorem, že pohled na privatizaci v zemích jako Rusko či ČR, byl ve 2. polovině 90. let přehnaně negativní a kritický“ (Klaus 2005) si musel V. Klaus vymyslet, protože ji v článku J. Nellise nenajdeme (Nellis 1999). K Nellisovy tedy přistupoval selektivním způsobem.

87 Roli monitorovací a diverzifikační.

Institucionální vakuum úzce souviselo s nedostatečným legislativním rámcem. Ten zapříčinil například slabou regulaci investičních fondů (Kouba-Vychodil-Roberts 2005: 96). Antikomunistický sentiment a odmítnutí jakéhokoliv státního paternalismu kontrolu víceméně znemožňovalo (Schwartz 2006: 169). D. Tříška a T. Ježek zpětně přiznávali absenci kontroly a právního rámce přibližně tři až čtyři roky. Vláda zaujala přístup spontánní tvorby institucí s odloženou regulací. Tříška toto později nazval extrémním liberalismem, mnozí jiní ekonomové nepochopeným liberalismem (Kouba-Vychodil-Roberts 2005: 96). T. Ježek hovořil o odmítnuté regulaci (Ježek 2007: 194)⁸⁸. Právníci, podle jeho slov, legislativu nechávali na ekonomech, neboť dědictví socialistického právního myšlení nebylo konzistentní s principy svobodné společnosti⁸⁹. Konfliktní potenciál se vyskytl mezi speciální legislativou velké privatizace a obchodním zákoníkem v soukromoprávní oblasti⁹⁰. Rychlé tempo privatizačního procesu pak mařilo šance na účinnější kontrolu vlastnických práv. K neblahému vlivu na kontrolu vlastnických práv přispívala i obecná nedůvěra veřejnosti v instituce vymáhající právo - policie a soudy, v nichž zpravidla seděli lidé z minulého režimu (Ježek 2007: 50-52). Zásadním legislativním nedostatkem byl zákon o investičních a privatizačních fondech z roku 1992, v kterém údajně chyběla formulace ohledně oddělení majetku zakladatelů (správců) fondu od majetku akcionářů. Díky tomu mohl zakladatel fondu nakládat s

---

88 Otázku regulací a legislativního rámce T. Ježek opakovaně (a emotivně) rozebíral v médiích (např. v České televizi, Hospodářských novinách aj.).

89 Ježek to nazýval lakonicky nedostatkem kvalitních právníků.

90 Respektive v nalezení hranice, co je speciální legislativa a co už je obchodní zákoník.

menšinovým podílem tak, jako by byl většinovým podílníkem. Správci se mohli chovat jako by byli vlastníci⁹¹. Druhou chybou byla neexistence legislativně ukotvené instituce vynucující základní pravidla kolektivního investování (Ježek 2006: 111). Komise pro cenné papíry dohlížející nad kapitálovým trhem vznikla až zákonem z roku 1998⁹². Absencí dozoru byla permanentně poškozována práva minoritních akcionářů (Schwartz 2006: 177-8; Ježek 2015). Ježek tyto skutečnosti nazýval falešným liberalismem (Ježek 2007: 194; Ježek 2006: 132).

4 ZÁVĚR

Tato práce se zaměřila na českou verzi liberalismu po roce 1993, specificky pak na ideologickou legitimizaci privatizace. Ukázali jsme, že v českém kontextu se ustavila zvláštní verze liberalismu sestávající ze selektivní interpretace britských a amerických modelů a často kontradiktorních ideových prvků. Český (neo)liberální balíček obsahoval antikomunismus, nacionalismus, trh a vlastnická práva jako symboly svobody a minimálního státu. Ideologický narativ prosazoval vizi reformy a očistu společnosti od socialistické minulosti skrze ekonomické reformy respektive změnu vlastnické struktury a upozadoval význam reformem struktury institucionální.

Soukromé vlastnictví v českém prostředí znamenalo budování kapitalistického řádu podle vzoru západní civilizace na „zelené louce“. Významné politické posty obsazovali lidé s ekonomickým vzděláním, kteří sebevědomou radikální rétorikou podepřenou neoliberální ideologií

---

91 Kvalifikovaný odhad odčerpaných prostředků se pohyboval okolo 50 miliard z celkových 192 miliard korun držených fondy v obou vlnách privatizace (Ježek 2007: 179-180).

92 Konkrétně zákon č. 15/1998 Sb přenesl pravomoce z Ministerstva financí České republiky na Komisi pro cenné papíry. Stojí za zmínku, že zákon předložila až Tošovského úřednická vláda v čase politické krize.

dokázali přesvědčit veřejnost o tom, že ekonomické vzorce chování, jenž se do politiky začaly dostávat, patří k reálné, pragmatické politice – že jsou nutnou, přirozenou a jedinou možnou cestou ke svobodě. Rostoucí koncentrace ekonomické moci postupně převládla nad kulturně-politickými aspekty transformace. Zaštitující postavou byl Václav Klaus, povoláním ekonom, jenž postupně zastával všechny nejvyšší ústavní funkce státu.

Cílem práce nebylo zhodnotit, zda privatizace byla či nebyla úspěšná. Pokud V. Klaus či T. Ježek prohlásili, že privatizace byla pouhým nástrojem změny systému s cílem najít v krátkém čase prvního vlastníka a rychle oddělit podnikovou sféru od státu a nikoliv zajistit výkon efektivního vlastnictví, pak z tohoto pohledu byla privatizace úspěšná. Vše ostatní bylo, slovy reformátorů, falešné očekávání. Na výtky ohledně etiky či morálního hazardu reformátoři odpovídali, že taková očekávání navozují reminiscenci minulosti a počítají s podporou všemocného státu, jenž morální jednání občanů zařídí (Ježek 2006: 16). I kritici ale přiznávali, že proces privatizace byl procesem nevyhnutelným, nicméně polemizovali nad „transakčními“ náklady privatizace, které nemusely být tak vysoké. My jsme vycházeli z premisy, že rozpor mezi ideovou rétorikou a skutečnými činy nám poskytne vodítka pro studium specifické verze českého liberalismu.

V úvodu jsme stručně vysvětlili původ pojmu ideologie, její funkce a dotkli jsme se diskurzu o konci ideologie. Někteří autoři považovali pád komunismu ve východní Evropě za ideologické vyprázdnění (Bell), nicméně my jsme na textu J. Goldfarba či J. Josta podávali důkazy opačné. Nový režim potřebuje nová ospravedlnění, neboť generuje nové politické (ekonomické, sociální, právní) otázky. Argumenty vyvracející konec ideologie snáší ve svém textu o ideologickém ospravedlnění post-

komunistické privatizace také H. Appel. Ideologie dokáže stabilizovat režim, definovat zájmy a tvarovat systém přesvědčení vůdců a tvůrců politik, kteří rozhodují. Ideologie hraje důležitou roli v implementaci politik do praxe. Základní ideologický postoj nových českých elit pak H. Apple vyjádřila pojmem „korektivní spravedlnost“ ve smyslu distance od minulosti. Jak jsme v práci dále ukázali, kromě ideologické rétoriky má v neoliberální agendě své nezastupitelné místo také pragmatický způsob jednání.

První kapitola představila myšlenky „klasiků“, které rezonovaly u českých neoliberalů. Zahraniční modely jsme se snažili doplnit o způsoby, jakým je čeští politici reinterpretovali.

Druhá kapitola na idejích liberálních stran ODA a ODS ukázala, že se postoj ke „korektivní spravedlnosti“ ve skutečnosti od veřejných proklamací a politického programu lišil. V ODS působili příslušníci nomenklaturních kádrů (Tříška byl pozitivně lustrován atd.), nejvyšší orgány strany se tématu vyhýbali, lustrační zákony strana přijímala váhavým způsobem, v ekonomické oblasti ODS nepodporovala restituční zákony. V praktickém uskutečňování politiky rozchodu s minulostí tak ODA působila opravdovějším dojmem.

Strany a zejména jejich osobnosti stáli před úkolem prosazovat nepolitická témata politickými prostředky jako kupříkladu privatizaci. Umění zacházet s ideologickými nástroji k obhajobě reform prokázal zejména V. Klaus. Právě razantní ideologická rétorika „ pryč od minulosti“ byla jednou z hlavních příčin slabé regulace a nedostatečné institucionální struktury tržního prostředí. ODS deklarovala potřebu rychlého vytvoření skutečného kapitálového trhu, ten ve skutečnosti vznikl pomalu v podmínkách monopolních bankovních - mnohdy vysoce rizikových – úvěrů (Mlčoch 2000: 89).

Akciový trh zůstal šest let téměř bez jakéhokoliv dozoru (Ježek 2007: 192-5).

Do strategie a průběhu privatizace byly též promítány národní zájmy. Dokládá to vyloučení modifikovaného návrhu kupónové privatizace amerického ekonoma Jana Švejnara nebo institucionální verze privatizace (aplikované v Polsku). Neoliberální koncept s dominancí kupónové metody umožnil rychlost, radikálnost a byl prezentován jako projekt národní. Program ODS charakterizoval kupónovou privatizaci jako spravedlivou formu rozdělení majetku mezi širokou veřejnost umožňující každému občanu podílet se na trhu, investovat a stát se akcionářem (ODS 1992: nečíslováno). Tato forma privatizace evokovala pocit rovnosti⁹³, ve společnosti jinak hluboce zakořeněný (Holý 2010: 160-162). Schwartz ukázal, že lidé neměli stejné podmínky přístupu k nezbytným informacím, jak správně investovat apod., na rozdíl od podnikových manažerů (Schwartz 2006: 169-173). Kupónová privatizace umožnila maximálně rozptýlit vlastnické vztahy a tím omezila efektivitu vykonávání vlastnických práv. Institucionální propletenec státu, bank, fondů, podniků a akcionářů stvořil hybridní vlastnickou strukturu, v níž byl proces privatizace de facto financován a úvěrován státem, navzdory slovům o radikálním liberalismu (Mlčoch 2000: 159; 169).

Jan Stráský, bývalý premiér a blízký spolupracovník V. Klause uvedl, že bylo potřebné privatizací vytvořit neexistující třídu českých kapitalistů a přiznal, že se tak dělo i nelegitimními prostředky (Šídlo 2013). Z obav o masovější výprodej ziskových podniků do zahraničí za levné peníze, nová vláda po roce 1992 preferovala český kapitál před zahraničními firmami, navzdory slovům a různým dokumentům vysvětlující důležitost otevřené ekonomiky, konkurenčních vztahů a

---

93 Ve smyslu rovnosti příležitostí, nikoliv rovnosti výsledků.

zahraničního kapitálu, který přinese do země nezbytné know-how manažerů a nové technologie⁹⁴.

T. Ježek již v roce 1997 doznal, že velkou lekcí z privatizace bylo oddělení práva od ekonomiky (Mlčoch 2000: 227; Ježek 2007: 166). V. Klaus obhajoval právní minimum potřebou adaptovat právo na vznikající reálné problémy a tedy nemožnost vypracovávat zákony dopředu, na neexistující situace (Klaus 2001). Oponenti namítali, že instituce a legislativa měly jít s vývojem privatizace a kapitálovým trhem současně, nikoliv před samotným procesem. Mezi oponenty patřil i M. Friedman či ekonomové mezinárodních finančních institucí jako J. Stiglitz, J. Nellis aj. Reformátoři také slibovali, že čas na restrukturalizaci podniků přijde po skončení privatizace, nicméně dědictví rychlého procesu zanechalo podniky zadlužené, v podmínkách spletité vlastnické struktury, neracionálního chování bank, slabé a nekompetentní regulace a s omezenými možnostmi minoritních vlastníků (Schwartz 2006: 258).

Ekonomickou reformu, v poměrně agresivním tónu, prezentoval politický program ODS z roku 1992 jako nejlépe připravenou ze všech post-komunistických států (ODS 1992: nečíslováno). Přehnané transformační ambice nakonec v roce 1997 vyústily v krizi ekonomiky a celého českého neoliberalismu, která v politické dimenzi způsobila pád vlády. Ve stejném roce prezident Václav Havel veřejně důrazně a jasně pojmenoval společenské nešvary, a do té doby pasivní občanská společnost se začala poprvé radikalizovat.

---

⁹⁴ Ze skutečností uvedených v závěru lze lépe pochopit tvrzení M. Zeleného o levicovém chování strany ODS (stát v podnicích, vysoké daně, ideologie, podpora monopolů, centralizace - viz schéma příloha 1).

5 SEZNAM LITERATURY

Primární zdroje

ODS (1992). „Volební program ODS -Svoboda a prosperita-volby do PSP ČR 1992“ Oficiální stránky ODS. 1992 (http://www.ods.cz/docs/programy/program_1992.pdf, 28. 3. 2015).

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky (1990). „Scénář ekonomické reformy“ *Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky*, 30. 8. 1990 (http://www.psp.cz/eknih/1990fs/tisky/t0087_01.htm, 6. 4. 2015).

Stiglitz, . E. (1999). „Whither Reform? Ten Years of the Transitions“ *World Bank. Annual Bank Conference on Development Economics*. 28-30. April 1999 (<https://www.gsid.nagoya-u.ac.jp/sotsubo/stiglitz.pdf>, 6. 4. 2015).

Vítek, L. (nedatováno). „Ronald H. Coase: Společenské náklady, teorie externalit a jejich řešení“ *Fakulta managementu VŠE* (http://nb.vse.cz/~urbanek/EVS/Vitek_Coase.pdf, 24. 3. 2015).

Zbořilová, H. - Žídek, L. (2005). „Washingtonský konsenzus v české ekonomické praxi 90. let“ *Centrum výzkumu konkurenční schopnosti české ekonomiky. Working Paper č.6/2005* (<http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2005-06.pdf>, 7. 4. 2015).

Zweig, K. (1980). „The Origins of the German Social Market Economy“ *Adam Smith Institut* (<http://www.adamsmith.org/wp-content/uploads/social-market-economy.pdf> 13. 2. 2015).

Sekundární zdroje

Publikace

Bell, D. (1962). „*The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*“ (New York: The Free Press).

Buchanan, J. - Tullock, G. (1962). „*The Calculus of Consent*“ (Ann Arbor).

Downs, A. (1957). „*An Economy Theory of Democracy*“ (New York: Harper and Row).

Eagleton, T. (1991). „*Ideology: An Introduction*“ (Verso).

Gjuričová, A. (2012). Poněkud tradiční rozchod s minulostí. Občanská demokratická strana . In: Gjuričová, A.- Kopeček, M.- Roubal, P. - Suk, J.- Zahradníček, T., *Rozdělení minulostí* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny).

Gray, J. (1999). „*Liberalismus*“ (Praha: Občanský institut).

Hamerský, M. J.- Dimun, P. (1999). „*10 let na straně svobody. Kronika ODA z let 1989-1999*“ (Brno: Bachant a spol s.r.o).

Hayek, F. A. (1991). „*Právo, zákonodárství, svoboda 3: politický řád svobodného lidu*“ (Praha: Academia).

Hayek, F. A. (1995). „*Osudová domýšlivost: omyly socialismu*“ (Praha: Sociologické nakladatelství).

Heywood, A. (2003). „*Politické ideologie*“ (New York: Palgrave Macmillan).

Holý, L. (2010). „*Malý český člověk a skvělý český národ*“ (Praha: Sociologické nakladatelství).

Holman, R. (2005). „*Dějiny ekonomického myšlení*“ (Praha: C.H. Beck).

Fajmon, H. (2012). Nosný pojem nebo slepá ulička? In: Jakl, L – Novák, M. - Železný, V. - Semín, M. - Klaus, V. - Fajmon, H. a kol. „Koncept občanské společnosti. Nepřítel svobodného občana? *Centrum pro ekonomiku a politiku*. č. 95/2012 (<https://books.google.cz/books?id=RZblBgAAQBAJ&pg=PT34&lpg=PT34&dq=ODS+a+ob%C4%8Dansk%C3%A1+spole%C4%8Dnost&source=bl&ots=GCCTJnqHXL&sig=IHHNqnIhOaARhvh2gdsqAQZlikc&hl=cs&sa=X&ei=6pQ7VfzVO4f7ap-dgPgpP&ved=0CEEQ6AEwBQ#v=onepage&q=ODS%20a%20ob%C4%8Dansk%C3%A1%20spole%C4%8Dnost&f=false>, 24. 4. 2015).

Ježek, T. (2007). „Zrození ze zkumavky. Svědectví o české privatizaci 1990-1997“ (Praha: Prostor).

Klaus, V. (1997). „*Obhajoba zapomenutých myšlenek*“ (Praha: Academia).

Klaus, V. (1996). „*Mezi minulostí a budoucností*“ (Praha: Svoboda; Brno: Nadace Universitas Masarykiana; Brno: Georgetown).

Klaus, V. (1995). „*Ekonomická teorie a realita transformačních procesů*“ (Praha: Management Press).

Klaus, V. (1994). „*Česká cesta*“ (Praha: Profile).

Klaus, V. (1991). „*Ekonomická věda a ekonomická reforma*“ (Praha: Gennex & TOP Agency).

Kroupa, D. (1996). „*Svoboda a řád*“ (Praha: Éos).

Kouba, K. - Vychodil, O. - Roberts, J. (2005). „*Privatizace bez kapitálu*“ (Praha: Karolínium).

Matějů, P. - Večerník, J. (1998). „*Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998*“ (Praha: Academia).

Mlčoch, L. (2000). „*Úvahy o české ekonomické transformaci*“ (Praha: Vyšehrad).

Mlčoch, L. - Machonin, P. - Sojka, M. (2000). „*Ekonomické a společenské změny v české společnosti po roce 1989*“ (Praha: Karolinum).

Němec, V. (2007). „*Apoštol svobody a dotěrná monstra*“ (Praha: Herrmann & synové).

Pehe, J. (2010a). „*Klaus*“ (Praha: Prostor).

Roubal, P. (2012). Konzervativní kontrarevoluce. Občanská demokratická aliance a postkomunistická transformace. In: Gjuríčová, A.- Kopeček, M.- Roubal, P.- Suk, J.- Zahradníček, T., *Rozdělení minulostí* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny).

Olson, M. (1965). „*The Logic of Collective Action*“ (Cambridge: Harvard University Press).

Prorok, V. - Lupták, M. (2010). „*Politické ideologie a teorie*“ (Plzeň: Aleš Čeněk).

Röd, W. (2004). „*Novověká filozofie II. - Od Newtona po Rousseaua*“ (Praha: Oikoymenh).

Schwartz, A. H. (2006). „*The Politics of Greed*“ (Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.).

Sojka, M. (1996). „*Milton Friedman . Svět liberální ekonomie*“ (Praha: Epoque).

Zelený, M. (2007). „*Neučte se z vlastních chyb. Pohlednice z druhého břehu*“ (Praha: Ottovo nakladatelství).

Znoj, M. (1995). „*Naše současné spory o liberalismus*“ (Praha: Aleko a Centrum liberálních studií).

Thatcherová, M. (2003). „*Umění vládnout*“ (Praha: Prostor).

Uhde, M. (2013). „*Rozpomínky, co na sebe vím*“ (Brno: Torst).

Časopisy, přednášky

Appel, H. (1995). „Justice and the Reformulation of Property Rights in the Czech Republic“ *East European Politics and Societies*. Volume 9, No. 1, Winter 1995 (http://www.jstor.org/stable/25054128?seq=1#page_scan_tab_contents, 6. 4. 2015).

Appel, H. (2000). „The Ideological Determinants of Liberal Economic Reform: The Case of Privatization“ *World Politics* 52. July 2000 (http://www.jstor.org/stable/25054128?seq=1#page_scan_tab_contents, 6. 4. 2015), s. 520-49.

Brokl, L- Hloušek, V. - Jakl, L.- Klaus, V. - Mach, P. - Semín, M. - Tutter, J. (2005). „Postdemokracie, hrozba nebo naděje?“ *Centrum pro ekonomiku a politiku*. č. 44/2005 (<http://cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik44.pdf>, 23. 3. 2015)

Goldfarb, Jeffrey C. (1990). „Post-totalitarian Politics: Ideology Ends Again“ *Social Research*. Vol. 57, No. 3, (Fall 1990).

Hanley, S. (1999). „The new right in the new Europe? Unravelling the ideology of „Czech Thatcherism““ *Journal of Political Ideologies*. Vol 4/2 (<http://eprints.ucl.ac.uk/15080/1/15080.pdf>, 29. 3. 2015), s. 163-189

Hanley, S. (2004). „Blue Velvet: Rise and Decline of the New Czech Right“ *Journal of Communist Studies and Transition Politics*. Vol. 20, No.3, September 2004, pp. 28-54.

Jost, John, T. (2006). „The End of the End of Ideology“ *American Psychologist*. Vol. 61, No.7 (October 2006), s. 651-670.

Klaus, V. - Ježek, T. (1991). „Social Criticism, False Liberalism, and Recent Changes in Czechoslovakia“ *Eastern European Politics and Societies*. Volume 5., No. 1, Winter 1991.

Kohout, P. (2014). „25 let v ekonomice: čtyři proklatě drahé omyly“ *Česká pozice*. 16. 11. 2014 (http://ceskapozice.lidovky.cz/25-let-ekonomickych-omylu-0xk-/tema.aspx?c=A141112_220527_pozice-tema_kasa, 22. 4. 2015).

Nellis, J. (1999). „Time to Rethink Privatization in Transition Economies?“ *Finance&Development*. Volume 36, No. 2, June 1999 (<http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1999/06/nellis.htm>, 10. 4. 2015).

Samuelson, P. (1963). „Risk and Uncertainty: A Fallacy of Large Numbers“ *Scientia* 98 (<https://www.casact.org/pubs/forum/94sforum/94sf049.pdf>, 24. 4. 2015), s. 108-113.

Svoboda, F. (2007). „Za obzor neoklasické ekonomie: cesta k principům nové institucionální ekonomie“ *Politická ekonomie* 4 (<https://www.vse.cz/polek/download.phpjnl=polek&pdf=613.pdf>, 14. 3. 2015).

Internetové články

Bratinka, P. (1993). „Dezinformace ohledně rozdílu mezi ODS a ODA“ *Oficiální stránky Pavla Bratinky*. 30. 9. 1993 (<http://www.bratinka.cz/news/dezinformace-ohledne-rozdilu-mezi-ods-a-oda/>, 28. 3. 2015).

Edwards, S. (2002). „Review of Joseph E. Stiglitz's Globalization and its Discontents“ *Book Reviews*. 9. 11. 2002 (<http://www.anderson.ucla.edu/faculty/sebastian.edwards/Stiglitz.pdf>, 11. 4. 2015).

Frantová, L. (2014). „Duchovní otec privatizace Ježek o listopadu '89, transformaci ekonomiky i urážce Klause“ *Parlamentní listy*. 19. 11. 2014 (<http://www.parlamentnilisty.cz/arena/rozhovory/Duchovni-otec-privatizace-Jezek-o-listopadu-89-transformaci-ekonomiky-i-urazce-Klause-346421>, 22. 3. 2014).

Havel, V. (1997). „ Projev prezidenta republiky Václava Havla k oběma komorám Parlamentu České republiky“ *Dvořákova sín, Rudolfinum*. 9. prosince 1997 (http://www.vaclavhavel.cz/showtrans.php?cat=projevy&val=144_projevy.html&typ=H, 11. 3. 2015).

Klaus, V. (1998). „Ekonomika, právo a transformace“ *Oficiální stránka Václava Klause*. 2. 4. 1998 (<http://www.klaus.cz/clanky/1799>, 24. 3. 2015).

Klaus, V. (2000). „Je to skutečně velká hra, ale o co?“ *Oficiální stránka Václava Klause*. 10. 11. 2000 (<http://www.klaus.cz/clanky/350>, 22. 3. 2015).

Klaus, V. (2001a). „K 10. výročí zahájení kupónové privatizace“ *Oficiální stránka Václava Klause*. 6. 10. 2001 (<http://www.klaus.cz/clanky/2217>, 10. 4. 2015).

Klaus, V. (2001b). „Odpovědi Václava Klause na otázky čtenářů deníku DEN“ *Oficiální stránka Václava Klause*. 21. 7. 2001 (<http://www.klaus.cz/clanky/2334>, 7. 4. 2015).

Klaus, V. (2003). „17. listopad v českých dějinách?“ *Oficiální stránka Václava Klause*. 15. 11. 2003 (<http://www.klaus.cz/clanky/1378>, 20. 4. 2015).

Klaus, V. (2005). „Nazrál čas k vyváženému hodnocení české privatizace?“ *Oficiální stránka Václava Klause*. 12. 5. 2005 (<http://www.klaus.cz/clanky/1696>, 10. 4. 2015).

Leschtina, J. (2014). „Milan Uhde: Skočit Klausovi pro pivo? To byl hovadný příměr“ *Aktualne.cz* 13. 11. 2014 (<http://nazory.aktualne.cz/rozhovory/milan-uhde-skocit-klausovi-pro-pivo-to-byl-hovadny-primer/r~09abe19a68fd11e4aff10025900fea04/>, 23. 3. 2015).

Mlčoch, L. (1996). „Česká privatizace: pokuty za rychlost“ *Hospodářské noviny*. 8. 10. 1996 (<http://archiv.ihned.cz/c1-890305-ceska-privatizace-pokuty-za-rychlost>, 22. 3. 2015).

Pehe, J. (2003). „Rehabilitace normalizace“ *Listy*. 06/2003 (<http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=036&clanek=060331>, 20. 4. 2015).

MF Dnes (1998). „Klaus není pro volební právo krajanů,“ *Mladá Fronta Dnes*. 9. 4. 1998 (Praha: Mafra).

Sedláček, T. (2010). „Předobrazy neviditelné ruky trhu a souboj dobra se zlem“ *Hospodářské noviny*. 23. 4. 2010 (<http://archiv.ihned.cz/c1-42843790-predobrazy-neviditelne-ruky-trhu-a-souboj-dobra-se-zlem>, 12. 3. 2015).

Seymour, R. (2012). „A short History of Privatization in the UK: 1979-2012“ *The Guardian*. 29. 3. 2012 (<http://www.theguardian.com/commentisfree/2012/mar/29/short-history-of-privatisation>, 30. 3. 2015).

Šídlo, J. (2013). „Jan Stráský: Co Klaus sám necítí, nikdy neposlechne“ *Hospodářské noviny*. 8. 3. 2013 (<http://nazory.ihned.cz/c1-59481620-jan-strasky-co-klaus-sam-neciti-nikdy-neposlechne>, 21. 4. 2015).

Švejnar, J. (1990). „Strategie ekonomické přeměny Československa“ *Lidové noviny*. 1990 (<http://www.jansvejnar.cz/?page=publikace>, 6. 4. 2015).

Uhde, M. (2012). „Co na sebe vím VIII. Sarajevo“ *Divadelní noviny*. 4. 9. 2012 (<http://www.divadelni-noviny.cz/co-na-sebe-vim-viii-2>, 23. 3. 2015).

White, M. (2013). „What is Thatcherism?“ *The Guardian*. 8. 4. 2013 (<http://www.theguardian.com/politics/2013/apr/08/what-is-thatcherism-margaret-thatcher>, 30. 3. 2015).

Zelený, M. (nedatováno). „Neviditelná ruka trhu“ *Atlas transformace* (<http://www.monumenttotransformation.org/atlas-transformacneviditelna/html/n/neviditelna-ruka-trhu/neviditelna-ruka-trhu-2.html> 15. 3. 2015).

Videa

Aktuálně.TV (2015). „S Klausem bych do privatizace znovu nešel, říká ekonom Ježek“ *DVTV*. 3. 2. 2015 (<http://video.aktualne.cz/dvttv/s-klaussem-bych-do-privatizace-znovu-nesel-rika-ekonom-jezek/r~0e99864aaaec11e4a10c0025900fea04/>, 10. 4. 2015).

Friedman, M. (1991). „Milton Friedman - Economic Transition in Eastern Europe - George Shultz, George Stigler“ *Youtube*. Publikováno 25. 5. 2012 (<https://www.youtube.com/watch?v=dgN3tUmJP1I>, 25. 3. 2015).

Friedman, M. (1993). „Milton Friedman - Privatization Trends in Eastern Europe“ *Youtube*. Publikováno 30. 5. 2012 (<https://www.youtube.com/watch?v=xM8Re7RKTk8>, 25. 3. 2015).

Pehe, J. (2010b). „Jiří Pehe - tisková konference k nové knize „Klaus““ *Youtube*. 11. 11. 2010 (<https://www.youtube.com/watch?v=Z2L2F4rFfGU>, 14. 2. 2015), délka 8:48 min.

6 RESUME

The present thesis introduces a political ideology Czech liberalism after 1993. The core of the text is a debate about privatization, we are looking for specific features in the Czech liberalism in the 1990's.

The ideological base of two key liberal parties ODA and ODS shows the ideological context of transition to democracy, a pluralistic society and especially the transition to the free market and private property. At the theoretical level, we touch on the role, function of ideology and ideological legitimization of the process of privatization. We ask the question whether privatization was led by pragmatic or ideological way.

Part of the text is dedicated to some thoughts of A. Smith, F. A Hayek, M. Friedman and other thinkers, which became important inspiration of the new Czech right. We show, that Czech liberalism after 1993 consisted of several essential specific features: anti-Communist sentiment, ownership relations, nationalism, and institutional and legal system vacuum in the period.

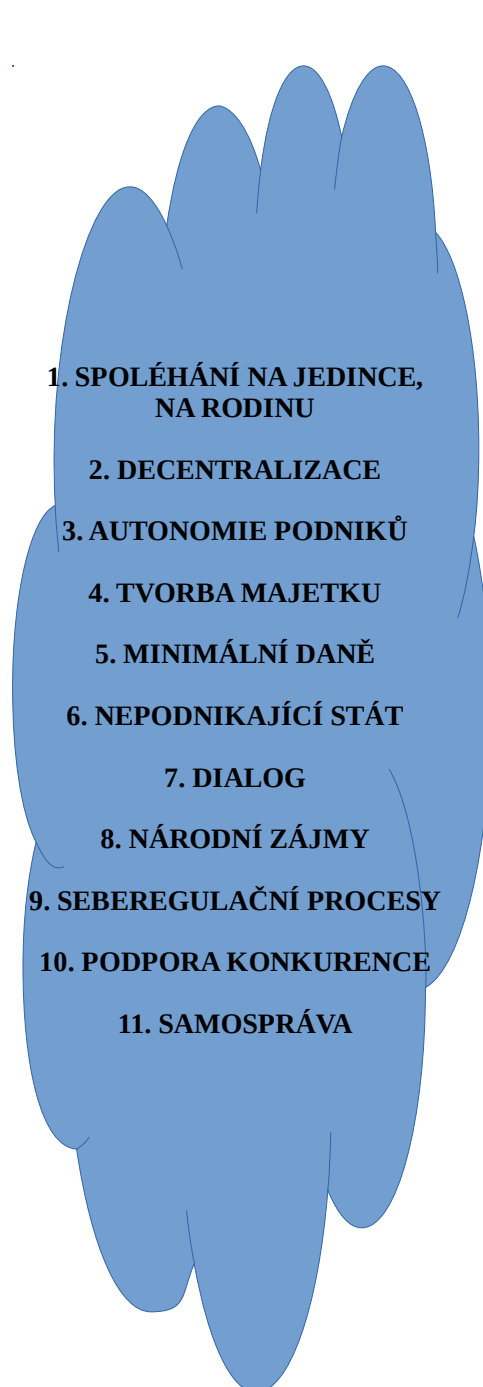
7 PŘÍLOHY

Příloha 1. Ukázka schématu filozofických principů, tendencí a dopadů sloužící jako ideálně typické vodítko k posuzování prosazovaných politik z hlediska uplatňování pravo levé osy, podle Zeleného 2007, upraveno autorem

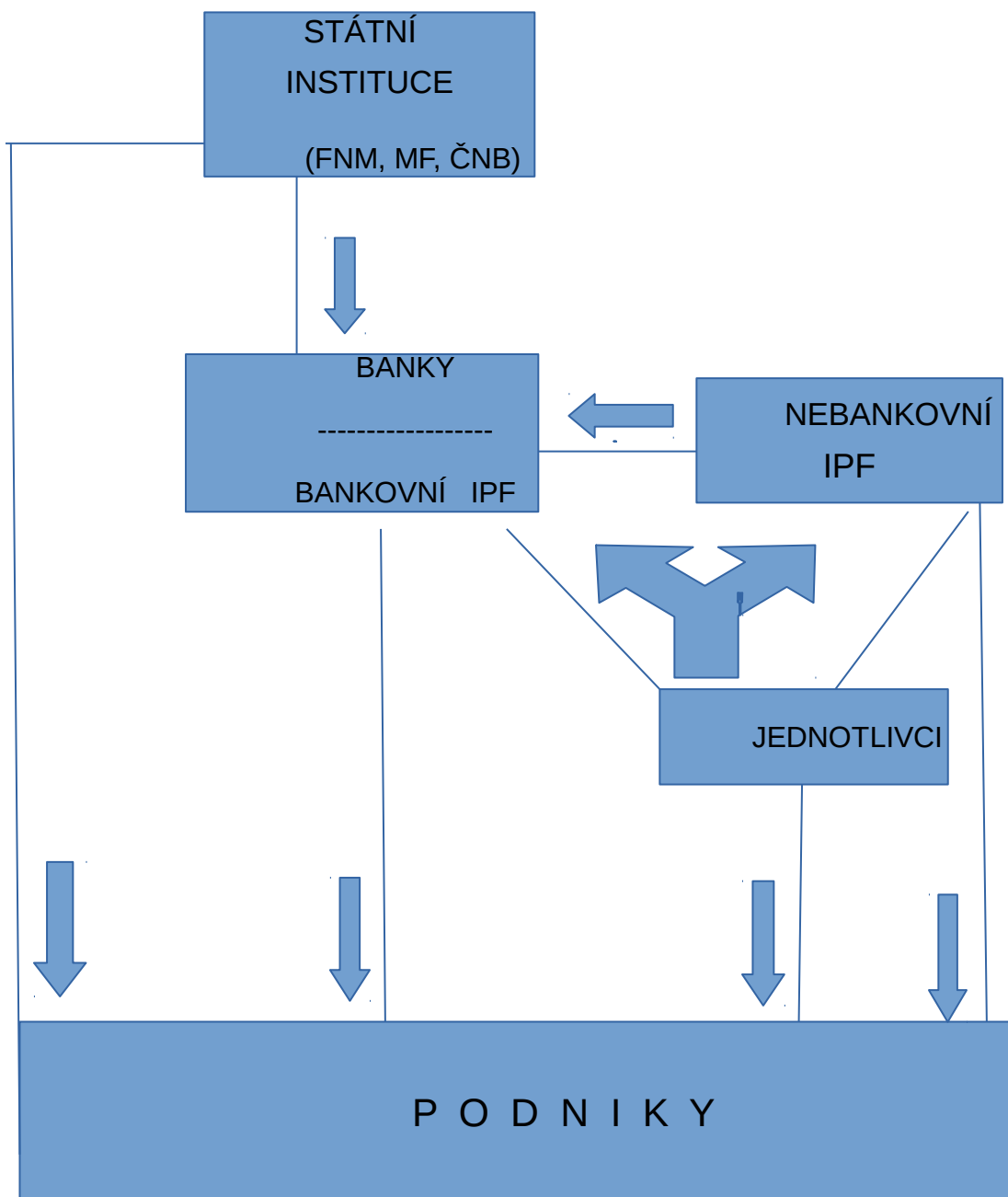
LEVICE

PRAVICE

Příloha 2. První česká vlastnická struktura v roce 1993, podle Schwartze 2006, upraveno autorem

FNM – Fond národního majetku

MF - Ministerstvo financí

ČNB – Česká národní banka

IPF - Investiční privatizační fondy

Příloha 3. Podíl státního vlastnictví v českých bankách v dubnu 1996, podle Schwartze 2006, upraveno autorem

Instituce	Podíl státu
1. IPB	32,88%
2. KB	48,74%
3. ČSOB	90,1%
4. ČS	45%
5. Česká pojišťovna	26,27%

IPB – Investiční a poštovní banka   KB – Komerční banka

ČSOB – Československá obchodní banka   ČS – Česká spořitelna

